

JAROSLAV
ČECHURA

NEKLIDNÉ STOLETÍ
TŘEBOŇSKO
V PROMĚNÁCH
VÁLEČNÉHO VĚKU
(1590–1710)

KAROLINUM

Neklidné století

Třeboňsko v proměnách válečného věku
(1590–1710)

Jaroslav Čechura

Recenzovali:

PhDr. Vladimír Jakub Mrvík, Ph.D.

Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.

Na obálce schwarzenberský znak (SOA Třeboň, oddělení Třeboň, Vs Třeboň,
sign. IA Nro. 2, mapa č. 3, inv. č. 3, Plán města Třeboně, [1699])

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

Praha 2021

Redakce Kristýna Boháčová

Překlad shrnutí Philip Jones

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2021

© Jaroslav Čechura, 2021

ISBN 978-80-246-4730-2

ISBN 978-80-246-4799-9 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Dějinné zlomy vždycky odnesou slušní nevinní lidé.

Vladimír Körner

*Mimo nepřetržitého loupení ze strany vojska se nedělo v dubnu roku 1620
na poli válečném v jižních Čechách nic neobyčejného.*

Josef Pospíšil, Třeboňsko za českého povstání

Historie naší země je historií averze k jakékoli vrchnosti.

Pavel Rychetský

My nejsme lůza, my jsme lid!

Karel Sabina, Braniboři v Čechách

OBSAH

Úvodem	11
<hr/>	
1. kapitola	
Třeboňsko v 17. století: jeden hospodářský a kulturní prostor	13
1.1 Základní charakteristika oblasti	13
1.2 Strategie bádání o třeboňském venkovu	17
1.3 Člověčenství = Leibeigenschaft = homagium	23
<hr/>	
2. kapitola	
Tři dějství z ničení Třeboňska v první polovině 17. století	26
2.1 Úvod	26
2.2 Třeboňská pevnost (1610–1650)	27
2.3 Pasovští na Třeboňsku (1610–1611)	39
2.4 Stavovské i císařské vojsko: pohroma pro Třeboň, Soběslav a okolí (1618–1622)	46
2.5 Třeboňsko za třicetileté války	65
<hr/>	
3. kapitola	
Sedláci dvou Petrů: z Rožmberka a ze Švamberka	79
3.1 Sedláci Petra Voka shora a zdola	79
3.2 Selky-vdovy	88
3.3 Zběhlí a neúspěšní hospodáři	93
3.4 Hmotná úroveň třeboňských sedláků kolem roku 1600	97
3.5 Osm pustých gruntů ve Štěpánovicích – poustky rožmbersko-švamberské epochy	102
3.6 Robotní povinnosti na třeboňském panství v předbělohorském období	106
3.7 Námezdní práce rožmbersko-švamberské epochy (do roku 1620)	113
3.7.1 Dvůr Švamberk a námezdní práce	126
3.8 Schodky – nedoplatky – dluhy – půjčky	130
<hr/>	
4. kapitola	
Zkáza! Zkáza! Zkáza! (Třeboňsko 1618–1660)	134
4.1 Procházka po třeboňském panství v roce 1636	134
4.2 Na křižovatce: kdo bude hospodařit, a kdo nikoli	140
4.2.1 Vzepření a odpor	142
4.2.2 Zběhnutí a jeho motivace	145

4.3	Aktivní vrchnost?	147
4.4	Robotní povinnosti na třeboňském panství v zástavní době (1625–1660)	151
4.5	Námezdní práce v zástavní době (1625–1660)	155
4.5.1	Obilí – strategická surovina	160
4.6	Vznik „dluhové společnosti“ v jižních Čechách	169
4.6.1	Nesplácený úrok v roce 1620 (v širší perspektivě 1626–1659)	169
4.6.2	Berně či kontribuce – požadavky státu a třeboňská realita	176
4.6.3	Půjčky poddaným a jejich dluhy (1626–1659)	179

5. kapitola

	Sedláci za prvních Schwarzenberků	185
5.1	Počátky Schwarzenberků na Třeboňsku (1661–1681)	185
5.2	Aktivní vrchnost: kdo musí a kdo nesmí hospodařit	193
5.3	Odsazení hospodáři	198
5.4	Panské investice do rustikálu	204
5.5	Úroky, termíny, formy splácení	212
5.5.1	Svatohavelský termín na sv. Havla?	212
5.5.2	Činže, renta, úrok v letech 1661–1710	219
5.5.3	Čím se platilo o sv. Havlu?	222
5.6	Stát vykořisťovatelem (nejen) třeboňských sedláků?	229
5.7	Robotní povinnosti na třeboňském panství v letech 1660–1720	237
5.8	Námezdní práce v režijních hospodářstvích po roce 1660	244
5.9	Půjčky, dluhy, komerční aktivity	248

6. Kapitola

	Sociální praktiky třeboňských sedláků v druhé polovině 17. století	256
6.1	Dějiny zdola: Tomáš Kabourek alias Studnička	256
6.2	Zběhlí hospodáři	261
6.3	(Dočasně) neženatí hospodáři	273
6.4	Selky-vdovy a samostatně hospodařící ženy	285
6.5	Hospodáři ve spolku: známá neznámá praktika	296
6.6	Sedláci, kteří nechtěli hospodařit	299
6.7	Špatní hospodáři	304
6.8	Nečekaná úmrtí – konec hospodaření	317
6.9	Směny (frejmarky) gruntů	326
6.10	Sedlák-zaměstnavatel	333
6.10.1	Skladba požitků sedlákem-zaměstnavatelem	338
6.11	K migraci na Třeboňsku	344
6.11.1	„Do Moravy!“	346
6.11.2	K sociálnímu profilu migrujících děveček a čeledínů	351
6.12	Egodokumenty – cesta k individu u jihočeského sedláka	359

Závěr	366
<hr/>	
Exkurz: Archivy, prameny, heuristika	372
Pozemkové knihy	373
Jiterní půda, jiterní knihy	375
Poddanské soupisy	376
Matriky	377
Stavění sirotků, populační seznamy	378
Výhosty a zhosty	379
Egodokumenty	380
Účetní materiál	381
Urbáře, urbáriální rejstříky	383
Dluhy, půjčky, nedoplatky	383
Robotní seznamy	385
Prameny k živelním pohromám	386
Dokumentace k vojenským aktivitám	387
<hr/>	
Summary	389
Seznam pramenů a literatury	391

ÚVODEM

Venkovské obyvatelstvo nepatří v posledních desetiletích k významnějším tématům české historiografie. Výjimku snad tvoří demografická studia a práce z oblasti historické kriminality. Kniha, kterou jste právě otevřeli, má ambici tuto mezeru zaplnit. Jejím cílem je zachycení proměn na jihočeském venkově, zejména na někdejší rožmberském a schwarzenberském panství Třeboň v letech 1590–1710. Období 17. století přineslo pro venkovské obyvatelstvo řadu závažných změn, v nemalé míře negativních. Nevyvolala je přitom jen třicetiletá válka a odraz vzdálených bojišť na českém jihu.

Studium sociálních poměrů tamního venkova prozrazuje, jaká byla situace poddaných na počátku 17. století, kdy vrcholila konjunktura předcházejícího dlouhého věku. Zároveň sleduje i následnou etapu spojenou s množstvím destrukcí všeho druhu, jež začaly již v letech 1618–1619. Většina vesnic Třeboňska byla vypálena, uvolnily se poddanské vztahy, zesílila migrace. Mnohým venkovanům se nechtělo obnovovat zničené majetky svoje, svých předků či příbuzných. Podrobně je možné postihnout, jak probíhala poválečná stabilizace poměrů stejně jako návrat jistých konjunkturních momentů, které znamenaly nový rozvoj venkovského, převážně agrárně orientovaného obyvatelstva.

Monografie není koncipována výrazně strukturalisticky. Zabývá se totiž především osudy jednotlivých konkrétních lidí, kteří měli v nejednom případě velmi osobité životní příběhy. Venkovští poddaní přestávali tvořit homogenní, ač diferencovanou strukturu, pro niž se kdysi hodilo poněkud archaické označení „stav“. Převažoval a vlastně dodnes v pohledu na ně dominuje pohled zdůrazňující, že obyvatelstvo při svém jednání mohlo být zastoupeno nanejvýš venkovskou obcí. Když se přiblížíme k aktérům historických příběhů, jejichž životy byly více, nebo méně spojeny s venkovským prostředím, můžeme poznat jejich jednání daleko realističtěji, bez nánosů představ všeho druhu. Nánosů, kterými je český (i moravský) venkov dodnes silně interpretačně ovlivněn, stejně jako silně zatížen.

Každodenní život poddaných či venkovanů nebyl těsně vázán na jednání vrchnosti. Výrazněji tu působily vlivy přírodní, agrární cyklus, ale také individuální schopnosti (případně ochota či neochota) jednotlivců vyrovnat se s těžkou zemědělskou prací. Důležitou roli sehrávaly rovněž venkovské obce. Cesta od nich však vede k jednotlivcům, kteří na pomyslném jevišti vlastní

každodennosti začínali hrát stále svébytnější role. Může nás překvapit, že ve druhé polovině 17. století bylo velké množství držitelů gruntů špatnými hospodáři. V nejednom případě se přitom jednalo o syny předchozích hospodářů. Jak se mohlo stát, že syn sedláka, který úspěšně hospodařil čtyři dekády, neuměl orat? I na takové otázky hledám odpovědi. Velmi důležitou roli hrály také ženy. Ty se již neschovávaly za své manžely, otce či jiné příbuzné, ale stále více vystupovaly samostatně. Totéž platilo o vdovách a jejich případných samostatných aktivitách.

Ač nemáme vždy konkrétní doklady o hospodářských či komerčních aktivitách jednotlivců, jen z množství prodaného obilí a jeho ceny lze usuzovat, že část sedláků mohla disponovat nemalými finančními částkami. Je otázkou, jak s nimi naložili. Nikde přece není řečeno, že model racionálního „domácího“ hospodaření, jak jej známe pro český venkov a jeho selská hospodářství od 19. století, musel platit v tradiční společnosti. Spíše se zdá, že k jeho prosazení vedla dlouhá cesta. K neproduktivním vydáním patřila v první třetině 18. století vedle výdajů za pivo a pálenku také útrata za tabák. Tyto výdaje překračovaly výši odvedeného úroku čili pozemkové renty...

K dispozici jsou neobyčejně cenné soubory pramenů zejména jihočeských archivů, které se dosud k poznání naznačených otázek využívaly jen málo. Pomáhají rozbít celou řadu představ a klišé, s nimiž se spojuje život na venkově před třicetiletou válkou, v jejím průběhu, ale i v dekadách následujících, označovaných často jako doba temna.

+++

Tato práce vznikla při dlouhodobém studiu v třeboňském archivu. A to nejen v Třeboni samotné, ale neméně v jeho pobočce na zámku v Českém Krumlově. Moje poděkování patří Václavu Ramešovi, řediteli archivu, neméně potom jeho dalším vstřícným kolegům. Z nich jmenuji Alenu Kabelovou, Veroniku Čočkovou, Marii Kalátovou, Jakuba Kaiseršata, Aleše Františka Plávka a Jindřicha Hospasku. Za účinnou pomoc s finalizací rukopisu jsem zavázán díky Milaně Čechurové. Za zpracování rukopisu v Nakladatelství Karolinum velice děkuji Kristýně Boháčové.

1. KAPITOLA

TŘEBOŇSKO V 17. STOLETÍ: JEDEN HOSPODÁŘSKÝ A KULTURNÍ PROSTOR

1.1 ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA OBLASTI

„Aprilis 3., ve středu po neděli Květné, Jeho Milost pán Krumlovu dal odpuštění a Hod velikonoční (7. dubna) na Třeboni slavil. A tak z Krumlova pěkně, jako by zase přijet měl, jakž říkají, se vykradl. Nebo bez velikého pláče a kvílení věrných poddaných a lidí potřebných, kteréž rovněž co otec živit, nebyl by vyjet moci ráčil.“¹ Psal se rok 1602 a Petr Vok z Rožmberka učinil z Třeboně svoji rezidenci. Tamní zámek, město i okolí se staly jedním z významných center tehdejšího českého státu. Se všemi klady a posléze i zápory. Pohled do rožmberského „věčného“ urbáře ze sedmdesátých let 14. století přináší poměrně skromný výchozí pohled na panství: město Třeboň a třináct k němu náležejících vsí spadalo pod menší majetky jihočeských velmožů.² Současně však Třeboňsko patřilo spolu s panstvími Český Krumlov, Nové Hrady a Rožmberk k jádru dominia. Strategická poloha „hlavního města“ poprvé vynikla na počátku husitské revoluce.³ Do roku 1493 se teritoriální rozsah panství více než ztrojnásobil – tvořilo je 42 lokalit.

Počet lokalit třeboňského panství v letech 1550–1696

1550	cca 60 lokalit
1600	cca 70 lokalit + 2 města + 3 městečka
1650	59 lokalit + 3 města + 3 městečka
1696 ⁴	54 lokalit + 3 města + 3 městečka

- 1 Jaroslav Pánek, Václav Březan (ed.), *Životy posledních Rožmberků, II*, Praha 1985, s. 562 (dále cit. *Životy II*).
- 2 Josef Truhlář (ed.), *Urbář zboží rožmberského z roku 1379*, Praha 1880, s. 54–56; srv. Jaroslav Čechura, *Rožmberský urbář – téma věčně zelené*, in: Martin Nodl, Petr Sommer, Eva Doležalová (edd.), *Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám*, Praha 2004, s. 223–230.
- 3 Rostislav Nový (ed.), *Prameny k dějinám Táborska 1412–1424 (= Fontes historiam districtus Tabor Bohemiae annorum 1412–1424 illustrantes) I*, in: *Táborský archiv. Sborník okresního archivu v Táboře 2*, 1989, s. 67–120.
- 4 Vs Třeboň, rkp. 88 (stará sign. I A 6 G beta N. 3 p).

Uvedené počty lokalit zahrnují jak celé vsi, tak jejich části. Zejména v několika vesnicích v blízkosti Českých Budějovic (Doudleby, Stropnice, Branšovice aj.) se nacházelo vždy jen několik třeboňských poddaných.⁵ Relativně stabilní počet lokalit panství od poloviny 16. století kontrastoval s nárůstem počtu obyvatel panství.

Počet osedlých třeboňského panství v letech 1550–1696

1550	1300 osedlých
1600	1600 osedlých
1654	1067 osedlých (+ 313 pustých gruntů)
1679	1342 osedlých

Počet obyvatel třeboňského panství v letech 1600–1749

1600	8–10 000 obyvatel
1651	5138 obyvatel ⁶
1700	9953 obyvatel
1717	12 099 obyvatel
1735	12 708 obyvatel
1749	12 703 obyvatel

Jak počet osedlých (tedy zde hospodářů), tak počet obyvatel prošel v průběhu 17. století poměrně dynamickými proměnami. Pokles obyvatel v průběhu třicetileté války byl vyrovnán na přelomu 17. a 18. století. Tuto skutečnost ale nelze přeceňovat. Je totiž nezbytné přičíst k údaji o populaci na panství také osoby žijící v třeboňském klášteře.

Souhrnné označení Třeboňsko tedy zahrnuje několik relativně samostatných statků. Vedle uvedeného šlechtického panství sem patřil klášter třeboňských augustiniánů založený rožmberskými bratry Petrem, Oldřichem a Janem v roce 1367. Původní donaci tvořila necelá desítka vsí a jejich menších dílů.⁷ Urbář obnoveného kláštera z roku 1631 obsahuje údaje k 24 lokalitám, přičemž jejich počet je nadsazen. O řadu vsí se dělil klášter s panstvím (např.

5 K rozsahu panství Pavel Pumpr, *Beneficia a patronát v barokních Čechách. Na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století*, Brno 2010; jeho čísla zde přejímám.

6 Bez dětí do 7 let. Viz Zdeňka Kokošková, Helena Sedláčková, Magda Zahradníková (ed.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Bechyňsko 2*, Praha 1997 (dále *Bechyňsko*).

7 Adolf Ludvík Krejčík (ed.), *Urbář z roku 1378 a účty kláštera třeboňského z let 1367–1407*, Praha 1949; Jaroslav Kadlec, *Klášter augustiniánských kanovníků v Třeboni*, Praha 2004.

o Neplachov nebo Slavošovice)⁸ a zdá se, že se jednalo o ideální stav, který nárokoval klášter. V roce 1666 je již počet reálný.⁹ Odpovídá skladbě lokalit v soupisech klášterních poddaných, zachovaných od roku 1699.¹⁰

Počet obyvatel na statcích třeboňského kláštera v letech 1651–1755

1651	1152 osob (starších sedmi let) ¹¹
1699	2021 osob ¹²
1715	2226 osob
1735	2594 osob
1755	2558 osob

Do populačního přehledu náleží přirozeně i poddanské město Třeboň, které disponovalo určitým městským statkem. Kolem roku 1600 drželo na dvě desítky rybníků, dva dvory (jeden v blízkosti města, druhý v místě zvaném Na poušti – v dnešní lokalitě Majdalena) a užítky z některých okolních vsí, zejména ze vsi Libín. Podle berní ruly bylo město evidováno společně s celým stejnojmenným panstvím. Podle tereziánského katastru náležely k městu dvě části vsí Břilice a Libín a místo zvané Na hrádečku.¹³ Postrádáme údaje o počtu obyvatel tohoto rezidenčního města nejen ve sledovaném období, ale i později. Proto je nezbytné uchýlit se k jistému odhadu. Podle něho v roce 1590 žilo ve městě a na předměstí Třeboně asi 1000 osob.¹⁴ Podle stejného klíče lze doplnit, že Lomnice nad Lužnicí měla v té době asi 750 obyvatel, Veselí nad Lužnicí 630, Mezimostí 300 osob, Dolním Bukovsko 330 a Ledenice asi 340 osob. V roce 1841 žilo v Třeboni 3319 obyvatel.¹⁵

Celkový výčet majetkových struktur tvořících historické Třeboňsko doplňuje poddanské město Soběslav, ke kterému náleželo dvacet lokalit.¹⁶ I zde platí, že část sídliště nepatřila výhradně městu. Podle berní ruly zde žilo

8 Vs Třeboň, kniha 91 (st. sign. I A 6 G beta No. 5b).

9 Vs Třeboň, kniha 93 (st. sign. I A 6 G beta No. 5d).

10 Vs Třeboň, knižní archiv, registratura, černé signatury, I B 5AU Nr. 3.

11 *Bechyňsko* 3, s. 667–709.

12 Podle J. Kadlece, *Klášter*, s. 262.

13 Aleš Chalupa et al. (ed.), *Tereziánský katastr český*, svazek 1, Praha 1964, s. 152 (dále TK I).

14 Vs Třeboň, rkp. č. 79 (st. sign. I A 6 G beta N. 3 3g/2, rok 1589). Využil jsem koeficient, který pro sídliště tohoto typu formuloval Jaroslav Marek, *Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století*, Praha 1965; srv. i Tomáš Borovský, Jan Dvořák, Milan Řepa (ed.), *Mistra dělá zkratka. Studie a eseje Jaroslava Marka*, Brno 2016, zejm. s. 15–155.

15 *Lexikon*, s. 570.

16 K. Doskočil, *Berní rula 2. Popis Čech r. 1654*, Praha 1953, s. 103.

355 hospodářů, podle tereziánského katastru potom 146.¹⁷ V roce 1850 měla Soběslav 3491 obyvatel.¹⁸

+++

Pohled na mapu prozrazuje, že jednotlivé majetkové komplexy či soubory lokalit, včetně zázemí Třeboně, netvořily souvislá území, jež by byla vzájemně vymezena či ohraničena. Naopak, majetkové struktury doslova „prorůstaly“ jedna do druhé. Zejména klášterní vsi ležící na jih a jihozápad od Třeboně byly ze všech stran obklopeny lokalitami spravovanými ze zámku. Putoval-li například mladošovický rychtář ke klášternímu správci, musel se pohybovat po panství a patrně i po městské půdě, tedy mimo městské hradby. Každodenní existence těchto vsí neumožňovala dodržování formálních pravidel při přechodu z jednoho panství na druhé. Takto lidé, včetně členů správních aparátů uvedených panství, ve sledované době neuvažovali. Jednalo se tedy v podstatě o jeden hospodářský prostor.

Předpoklad dobře potvrzuje farní síť a lokality, které do ní patřily. Například farnost Mladošovice tvořily vedle stejnojmenné klášterní vesnice další vsi téže instituce, Hrachoviště a Petrovice. Kojákovice a Lhota ovšem spadaly pod zámecké panství. Rovněž do farnosti Suchdol nad Lužnicí patřily jak vsi náležející k zámku (Cep, Hrdlořezy, Jílovice, Kramolín), tak vesnice příslušející ke klášteru (Lipnice, Šalmanovice). V třeboňské farnosti se mohli dokonce setkávat farníci hned ze tří panství. Pod správu třeboňského panství náležely vsi Stará a Nová Hlína, Lužnice a část vsí Branná a Přeseka, klášterní vrchnost tu zastupovaly vsi Domanín, Majdalena, Spolí, Břilice a část Branné, části vsí Břilice a Přeseka zase spadaly pod městskou vrchnost. Samotná kombinace farního a klášterního kostela, jak tomu bylo v případě kostela sv. Jiljí v Třeboni, vedla k nejednomu konfliktu.¹⁹

Z těchto zjištění plyne vcelku jednoduchý závěr. Nic nebrání, abych v následujícím textu pracoval se souhrnným pojmem Třeboňsko, který v sobě spojuje uvedené vrchnostenské struktury; světské, církevní i městské. Nezapomínám přitom, že se jednalo z nemalé části o samostatné „právní“ instituce v různém stupni vzájemné závislosti. Jejich svébytnost a závislost jedné na druhé představuje samostatné téma, které by si žádalo subtilní právněhistorickou analýzu. Na tu mohu v tomto případě rezignovat s tvrzením, že šlo o různá právní prostředí s nejednou nečekanými, jindy zase obvyklými vazbami a vztahy.

¹⁷ TK I, s. 148.

¹⁸ *Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska*, Praha 2001, s. 509.

¹⁹ Srv. Jaroslav Kadlec, *Kláster augustiniánských kanovníků*, passim.

Naznačené a na první pohled složité socioprávní poměry hrály v každodenním životě daleko menší roli, než se jim někdy připisuje. Totéž platí o aplikaci různých normativů jako takových. Tím nechci říci, že by představovaly *okrajovou* skutečnost. V soudobých mezilidských vztazích se však zpravidla od norem nevycházelo.

1.2 STRATEGIE BĀDÁNÍ O TŘEBOŇSKÉM VENKOVU

Teoretická východiska vycházejí stejně jako praktické heuristické kroky, na kterých je založena tato práce, primárně z disponibilního archivního bohatství.²⁰ Zjednodušeně řečeno, struktura pramenů, jejich množství, šíře a výpovědní schopnost zásadním způsobem ovlivnily užité přístupy ke zpracování tématu. Je patrně banální pravdou, že čím bohatší je informační základna, tím méně složitá či teoreticky založená mohou být východiska bádání.

Problematika venkovské populace, rolnictva či poddaných je z širokého pohledu raného novověku téma velmi staré a po desetiletí frekventované, a sice jak na poli mezinárodního,²¹ tak českého bádání.²² Rovněž téma velkostatku je klasické, má dlouhou badatelskou tradici. Dodnes neztratilo schopnost přinášet nové, nejednou i nečekané výsledky.²³ Poněkud slabší je však badatelské zpracování vztahu města a venkovského zázemí.²⁴

Naproti tomu hojného zpracování se dočkaly peripetie třicetileté války a jejího regionálního působení, a sice přímo na sledovaném Třeboňsku.²⁵ Záběr lze rozšířit o další dílčí témata, například o interakci války a každodennosti, vliv přírodních katastrof na obyvatelstvo raného novověku, život na dluh v raně novověké společnosti,²⁶ zejména na venkově, význam obilovin pro raně novověkou venkovskou společnost... Výčet přirozeně není ani zdaleka vyčerpán.

20 Detailně viz 8. kapitolu této knihy.

21 Rainer Prass, *Grundzüge der Agrargeschichte, Bd 2: Vom Dreißigjährigen Krieg bis zum Beginn der Moderne (1650–1880)*, Köln-Weimar-Wien 2016.

22 Magdalena Beranová, Antonín Kubačák, *Dějiny zemědělství v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2010.

23 Bilanci přináší Jaroslav Čechura, *Krizový management barokní ekonomiky? Panství Třeboň a Hluboká nad Vltavou za prvních Schwarzenberků (1660–1720)*, Praha 2019.

24 Srv. Jan Lhoták, Šosovní vesnice města Sušice: možnost rekonstrukce pozemkového zázemí královského města. In: *Historická dílna. 8. sborník příspěvků přednesených v roce 2013*, Plzeň 2014, s. 13–61; týž, *Město Sušice a jeho poddaní: k úloze a významu vrchnostenskému hospodaření královských měst v raném novověku*, Praha a Sušice 2018.

25 Radek Fukala, *Konec zimního království a poslední ohniska odporu*, České Budějovice 2016; Jaroslav Čechura, *Dlouhá válka a proměny panství Třeboň (1618–1648)*, *Bohemiae Occidentalis Historica* 1, 2019, s. 29–46; číslo 1 a 2/2019 tohoto sborníku je věnováno třicetileté válce a jejím následkům.

26 Srv. Tereza Siglová, *Úvěr a zadlužení obyvatel městeček pardubického panství v 16. a 17. století*, Pardubice 2017.

+++

Životní příběhy třeboňských poddaných v 17. století se v mnoha ohledech nemálo odlišují od typologizovaných a zčásti deduktivně vytvořených modelů či po generace zakořeněných představ, jak by měl vypadat *standardizovaný venkovan* v raném novověku, a zejména v druhé polovině 17. století. Jak měl žít, chovat se, jaký byl jeho vztah k vrchnosti, jejím úředníkům a podobně.²⁷ Cesta k překonání tradičních stereotypů si vyžaduje nejedno zpřesnění badatelské strategie a přístupu ke studiu venkovské společnosti. Klasické poznávání venkova bývalo zpravidla orientováno právněhistoricky či moderněji sociálněhistoricky.²⁸ Snaha nahradit obě pojetí antropologickým pohledem také zvolna ústí do jistých jednostranností, neboť jí nejednou *chybí širší kontext* či zakotvení v každodenní realitě.

Soustředěnost na určité marginální skutečnosti může být vděčná, ale již vzhledem k tradici bádání je přece jen třeba sledovat jednotlivá venkovská témata komplexněji, aby nebyl příliš akcentován určitý rys běžné každodennosti, případně odchylného chování. Problémem nemalé řady takto ovlivněných studií je, že jsou orientovány centristicky, zjednodušeně řečeno shora dolů – z centra na periferii. Jedná se o pohled prizmatem vrchnosti a jejího správního aparátu.²⁹ Takový směr bádání měl přirozeně své historické opodstatnění, ale dlouhá desetiletí jeho uplatňování vedla v té či oné podobě až k *nepochopení života na venkově*.³⁰

Důvodem je předně petrifikace konceptu podřízeného, závislého, zaostalého, konzervativního venkova jako jakési báze někdejší společnosti.³¹ Na venkově žily v 18. století stále ještě nejméně čtyři pětiny obyvatel. Druhý důvod, kterým se ovšem objektivně vzdalujeme od tematiky, představovaly klíčové změny, jimiž venkov prošel ve 20. století. Tehdy zanikly poslední pře-

27 Např. Josef Grulich, Venkovan, in: Václav Bůžek, Pavel Král (ed.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 166–189; Týž, Venkovská žena v období raného novověku (16.–18. století), *Česko-slovenská ročenka*, 2001, s. 225–235.

28 Srv. Christine Fertig, *Familie, verwandtschaftliche Netzwerke und Klassenbildung im ländlichen Westfalen*, Stuttgart 2012.; srv. Otto Ulbricht, *Mikrogeschichte. Menschen und Konflikte in der Frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 2009.

29 Kamil Krofta, *Dějiny selského stavu*, Praha 1949 (2. vyd.); srv. Josef Grulich, *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století*, České Budějovice 2008; Pavel Matlas, *Showivavá vrchnost a neukáznění poddaní. Hranice trestní disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17.–18. století*, Praha 2011.

30 Srv. Václav Bůžek a kol. (ed.), *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010, s. 402–456.

31 Jiný pohled naznačila Sheila Ogilvie, Zur ökonomischen Welt der Untertanen in Böhmen. Eine Fallstudie zur Herrschaft Frýdlant, in: Markus Cerman, Hermann Zeitlhofer (ed.), *Soziale Strukturen in Böhmen. Ein regionaler Vergleich von Wirtschaft und Gesellschaft in Gutsherrschaften, 16.–19. Jahrhundert*, Wien-München 2002, s. 145–173; k regionu srv. také Jaroslav Čechura, Žili snad na panství Frýdlant v 17. století lvi? K metodice studia velkostatkových struktur střední Evropy raného novověku, *Časopis Národního muzea* 168, 1999, s. 1–20.

žívající mechanismy tradiční společnosti a diskontinuitním způsobem (tzv. kolektivizací) je nahradily mechanismy nové. Takováto situace měla pochopitelně vliv i na bádání, které se stále více vzdalovalo od někdejších principů či sociální logiky života na venkově. Místo inspirativní procházky mezi jednotlivými statky či poli je nahradila spíše setrvačnost badatelské tradice.

Takzvané „dějiny zdola“ sledují perspektivu každodenního života obyčejného člověka, jak se odehrával v prostředí venkovských osad, vsí i samot, tedy v obyčejném světě nepriviligovaných lidí, ve svých obvyklých rytmech i v neobvyklých, nečekaných situacích.³² Základním úhlem poznání je chování jednotlivců, žen i mužů, zachycené prostřednictvím jejich činů, kontextu, ale i drobných stop, které zanechalo v minulých dějích. Ono chování se vyznačuje nekonečnou pestrostí a variabilitou, a to jak v rodině a v obci, v sociálních stejně jako v sexuálních interakcích, tak ve vztazích k církvi či k správnímu aparátu, případně k vrchnosti samé. Prostý člověk nebyl v minulosti jen bezejmenným *objektem dějin*, ale neméně také jejich *subjektem*, aktivním činitelem.³³ Velice důležitý je vztah dějin zdola právě ke konceptům každodennosti či k lidové kultuře.

Poznávání dějin zdola spočívá především v co nejkomplexnějším studiu široké dokumentace, přičemž proces sám se v podstatě neopírá o historiografické konstrukce. Pramenům byly a jsou často kladeny nové otázky.³⁴ Dějiny zdola nabízejí alternativní cestu, poskytují bázi pro bohatší poznání minulosti, ale i každodenního života, obohacují, stejně jako relativizují závěry sociálních, politických i vojenských dějin s cílem nabídnout co nejširší pochopení společnosti obyčejných, nepriviligovaných lidí. Přitom je nezbytné sledovat nejen skutečnosti logické, předpokládané či rutinní, ale rovněž neobvyklé, nečekané, nepředpokládané, ba dokonce kroky neočekávatelné. Právě ony mohou rovněž odkrýt souvislosti i pozadí lidského jednání v 17. století. K takovýmto momentům každodenního života přirozeně nelze přijít žádnou sebe sofistikovanejší dedukcí *od zeleného stolu*, ale jen detailním studiem empirické dokumentace. Jak se mohlo například stát, že syn hospodáře, který spravoval pozemky velmi dobře více než čtyři dekády, nebyl schopen (případně ochoten) v práci pokračovat déle než dva tři roky? Namísto toho rezignoval, vzdal se hospodaření a spokojil se s podružským způsobem života.

32 Edward Palmer Thompson, *Making History: Writings on History and Culture*, London 1994; Jim Sharpe, *History from Below*, in: Peter Burke (ed.), *New Perspectives on Historical Writing*, Cambridge 2004 (2. vyd.), p. 24–41.

33 K aplikaci např. Barbara Gross, *Hexerei in Minden. Zur sozialen Logik von Hexereiverdächtigungen und Hexenprozessen (1584–1684)*, Münster 2009, s. 22–35, s. 284–315, s názvem „Prozesse von oben oder von unten“?

34 Srv. George Rudé, *Die Volksmassen in der Geschichte, England und Frankreich 1730–1848*, Frankfurt am Main 1979; srv. Frederick Krantz, *George Rudé and History from Below*, in: týž (ed.), *History from Below. Studies in Popular Protest and Popular Ideology*, Montreal 1985 (reprint London 1988), p. 3–9; Eric J. Hobsbawm, *History from Below – Some Reflections*, in: tamtéž, p. 13–27.

Důležité je rovněž vnímat, poznat a pochopit dokumentaci komplexně, tedy nikoli pouze pořizovat z ní izolované výpisy, poznámky, registry či všimnout si jen některých aspektů. Tím se může setřít původní dobový kontext a do minulých dějů se projektuje výkladová struktura, jež je determinována dnešní logikou poznání nebo možná přesněji představami o chování jednajících subjektů. Z tohoto důvodu volím řetězení jednotlivých co nejlépe zdokumentovaných činů či příběhů. Jejich chronologické seřazení odhaluje vývojové tendence toho kterého aspektu lidského chování. Naznačeným způsobem lze rekonstruovat nejen každodennost, ale také sociální poměry, vzájemné interakce mužů a žen, jejich vazby a vztahy k osobám výše postaveným, počínaje rychtářem ve vsi. A zase se nemuselo jednat o žádné železné pravidlo – nikterak ojediněle se nejevily případy, kdy se poddaný obrátil přímo na vrchního hejtmána či majitele panství.

Uvedeným postupem lze odhalit *sociální logiku* prostých venkovanů, jež se lišila od jednání maloměstského či městského obyvatelstva, a to i v rámci sledovaného panství. Takovou sociální logiku venkovanů ovlivňovala primárně jejich vzájemná interakce, která byla částečně určována (do jisté míry i determinována) principy agrárního cyklu. A teprve třetí „etáž“ představoval vztah k vrchnosti a jejím reprezentantům, včetně možnosti obrátit se písemně i na knížete. Uvedená patra či etáže fungovaly relativně samostatně, nezávisle na sobě. Lze totiž dokázat, že ani vztahy sedláků a čeledi nebyly dány jen majetkovými a sociálními rozdíly.

Je nezbytné je dále prohlubovat, vždyť někteří pacholci či děvečky byli selského původu, služba pro ně představovala jakýsi „učební poměr“.

„Sociální logika“³⁵ projevující se do značné míry nezávislým a samostatným jednáním a rozhodováním subjektů je také důvodem, proč lze v nejednom extrapolovaném vztahu mezi vládnoúcími a ovládanými odhalit i poněkud nečekané skutečnosti. Protikladné vrstvy či skupiny se nevyvíjely očekávaným způsobem ve stálých konfliktech a konfrontacích, nýbrž z větší části prakticky nezávisle na sobě. Tedy sedlák se svou rodinou a čeledí neustále nepřemýšlel, jak přelstít vrchnost či zda jsou jeho kroky slučitelné s názory vesnické samosprávy, správy panství nebo dokonce samotného knížete pána. Urozeného pána ostatně nemusel za svůj třeba i dlouhý život vůbec spatřit, natož s ním hovořit.

35 Alf Lüdtke, *Einleitung: Herrschaft und soziale Praxis*, in: *týž, Herrschaft als soziale Praxis. Historische und sozialanthropologische Studien*. Göttingen 1991, s. 9–63. Sr. Ursula Löffler, *Herrschaft als soziale Praxis zwischen Dorf und Obrigkeit*, in: Markus Meumann, Ralf Pröve (ed.), *Herrschaft eines dynamisch-kommunikatives Prozesses*, Münster 2004, s. 97–121; *táž, Dörfliche Amtsträger im Staatswerdungsprozess der Frühen Neuzeit. Die Vermittlung von Herrschaft auf dem Lande im Herzogtum Magdeburg. 17. und 18. Jahrhundert*, Münster 2005; Heinrich Kaak, *Eigenwillige Bauern, ehrgeizige Amtmänner, distanzierte Fürstliche Dorfherren: vermittelte Herrschaft im brandenburgischen Alt-Quilitz im 17. und 18. Jahrhundert*, Berlin 2010.

Poměrně neproduktivní je také sledovat lidskou přirozenost zrcadlem odrážejícím normy, zákazy či příkazy. Taková cesta nevede dál než k poznání, jak by něco mělo být (či jak by to naopak být nemělo), jak by se lidé chovat neměli a jak by se chovat měli. Jak se ale lidé v minulosti skutečně chovali? Problém, jenž musí historika 21. století zajímat.

Z podaného přehledu dokumentace vyplynulo, že nemalou položku představují prameny v podstatě evidenčního charakteru (pozemkové knihy, soupisy poddaných aj.). Jak s nimi pracovat, jakým způsobem je analyzovat, abychom překročili limit délky hospodaření, splácení vejrůnků či vybavení hospodářství? Například tak, že provedeme bilanci zběhlých sedláků. Jenže muži, kteří utekli od rodiny, případně z panství, většinou také špatně hospodařili. Nezřídka byl útěk spojen s vyhořením statku, kde sedlák odmítl dále působit. V jednom okamžiku či v krátkém časovém sledu tak mohlo nastat hned několik skutečností. Pokud by byly zpracovány odděleně statisticky, posunuly by základní informační strukturu pramenů.

Klíčová musí být *kvalitativní analýza pramenů*, a to nejen proto, že se zde zaměřím na postižení skutečností kvalitativní povahy. U oné kategorie špatných hospodářů lze zachytit jejich motivaci, která mohla být velice různorodá. Od prostého vyjádření, že daný muž nechtěl vykonávat práce spojené s provozem statku, přes nemoc sedláka či jeho manželky, nedostatek čeledi až k velkým dluhům a nedoplatkům například za pivo, neodvedenou berni aj. Podobně mohly hrát roli i motivy zcela osobní, například alkoholismus, tuláctví či provozování hudebních aktivit. Co by v tomto případě znamenalo, že třeba 0,21 % hospodářů jižní části třeboňského panství nadprůměrně holdovalo pití? Adekvátní je proto právě kvalitativní analýza, která dokáže zhodnotit narativní obsah pozemkových knih či poddanských soupisů, ale i dalších pramenů.

Jaký může být vztah kvalitativní a kvantitativní analýzy? Použití číselných jednotek nesmí v práci chybět, ale jejich váha není pro postižení základních vývojových trendů v druhé polovině 17. století určující. V případě pivovaru například nebylo důležité, kolik sudů se v daném časovém období vystavilo, ale v jakém stavu byl pivovar, zda měl dostatek obilí a kvalitní slad, od koho nakoupil potřebnou pšenici a ječmen, případně chmel...

+++

V těchto souvislostech musím upozornit na jednu závažnou skutečnost socioprávní, ale i hospodářské povahy. V literatuře, zejména po druhé světové válce, se často hovoří o třídních vztazích či poměrech v tradiční (tedy pozdně feudální) společnosti.³⁶ Jsem si jist, že takový přístup není pro raně novově-

36 *Klasický Přehled československých dějin I (do roku 1848)*, Praha 1958.

kou situaci na jihočeském venkově adekvátní. Obě městská sídliště – Třeboň a Soběslav – byla *de iure* i *de facto* poddanskými městy. Jejich vrchnost představoval majitel třeboňského panství. Současně však byla obě města sama „kolektivní“ pozemkovou vrchností, tedy sama vykonávala pozemkovou vrchnost nad vesnicemi v jejich majetku. Plnoprávný občan byl tedy současně jak poddaným, tak pánem (členem kolektivní pozemkové vrchnosti). Soupis soběslavských poddaných je nadepsán *Registrík rodičův, též dětí otcovských k městu Soběslavi přínáležitých poddaných na rok 1676*.³⁷

Takto složitá vazba se současnému člověku jeví nezvykle, není pro něj snadno pochopitelná. Zároveň jasně ukazuje, že pro raný novověk či tradiční společnost nelze bez dalšího pracovat s pojmy jako třídní vztahy a podobně. Klasický bipolární třídní vztah (vlastník × nevlastník) se navíc obtížně prokazuje i pro vesnické poddané třeboňského panství, a sice kvůli nemálo komplikovanému poměru poddaných k půdě. Toto vlastnictví se někdy vymezuje jako „podvojně“. Odráží zejména situaci, kdy venkované obhospodařovali tzv. zakoupenou půdu,³⁸ přičemž o nich nelze tvrdit, že byli „pouze“ jejími držiteli. Daleko spíše o nich můžeme hovořit jako o faktických spoluvlastnících nemovitostí, jimiž byli právě „spolu“ s majitelem panství. Naznačuje to i možnost samostatného rozhodování u posledního porřízení, stejně jako prodej gruntu cizí osobě, jenž byl vlastně *ex post* vkládán do pozemkových knih, a tak akceptován vrchností. A nejedná se tu jen o vazby na rovině obcí, kde nacházíme sedláky či hospodáře na straně jedné a podruhy na straně druhé. Ani jejich vztah však nelze charakterizovat jako třídní.

O rozsahu práv či oprávnění zdejších hospodářů k půdě velmi názorně vypovídá následující příběh. Ve vsi Břilice nedaleko Třeboně se nacházel půllánový Hoškův grunt, nazývaný také Filasův. Na něm od roku 1602 hospodařil Beneš, po jeho smrti o šest let později se k vdově Anně přizemil jistý Matouš, který zemřel po roce 1617. V roce 1631 učinila vdova Anna „na smrtelné posteli“ za přítomnosti svého *strejce* (= bratrance) Jakuba Leštiny poslední porřízení. Hospodářství odkázala „Barboře, schovanici svej, která u ní 25 let sloužila a platu žádného neměla. Toliko, aby povinna byla z téhož statku níže psaným přátelům a věřitelům odkazu a dluhu splácet...“³⁹ Vdova neměla žádné přímé příbuzné. Na druhou stranu právní status držby statku byl tak rozsáhlý, že umožnil ženě, aby předala svůj majetek nepřibuzné osobě, která u ní žila jako schovanka – *schovanice*.⁴⁰ Tuto skutečnost přijala jak

37 SOA Třeboň, oddělení Tábor, AM Soběslavi, sign. II A 4/2 (1676).

38 Srv. Vladimír Procházka, *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách v 16. a 17. století*, Praha 1963; srv. Josef Tlapák, K některým otázkám poddanské nezákupní držby v Čechách v 16.–18. století, *Právněhistorické studie* 19, 1975, s. 177–209.

39 Vs Třeboň, sign. I A 5AU 10 (PK Břilice, zal. 1602).

40 K tomu podrobně Jaroslav Čechura, *Mikrosvěty jihočeského venkova: Bošilec 1600–1750 (tradiční společnost raného novověku v Čechách)*, v tisku.

brilická samospráva, tak zámecké stejně jako klášterní panství a zápis o tom byl vložen do brilické pozemkové knihy. Podobných příkladů nacházíme na Třeboňsku více.

Právě v těchto souvislostech se otvírá možnost pro aplikaci „dějin zdola“, sledování historických skutečností „od podlahy“. Jedná se o koncepční, metodologickou, ba dokonce i metodickou alternativu, o komplementární postup, jenž dynamizuje a doplňuje klasickou sociální analýzu o řadu nových možností, jak poznat jednání lidí, jež velice často nezapadá do představ „dějin shora“ – jak by měli jednat ti a ti lidé proto, že jsou chudí, či naopak bohatí. Zásadním způsobem tak umožňuje poznat obyčejný, každodenní život.⁴¹ Je třeba se naučit vnímat okolnosti a skutečnosti, které *nejsou primárně ovlivněny majetkovými a sociálními dimenzemi*, ba dokonce jsou s nimi v rozporu. Právě dějiny zdola pomáhají korigovat koncepty založené na preferenci velkých, nezřídka deduktivních a tedy v podstatě logicky strukturovaných modelů.

1.3 ČLOVĚČENSTVÍ = LEIBEIGENSCHAFT = HOMAGIUM

Rozbor pojmu člověčenství (*člověčenství = Leibeigenschaft = homagium*) představuje ve 13.–18. století východisko poznání českých poměrů v otázce osobní, stejně jako věcné vazby poddaných k jejich vrchnostem.⁴² Nejde o právní, ale o terminologickou (nikoli sémantickou!) analýzu a výklad. Klíčový bod představuje paradoxně skutečnost, že starý německý ekvivalent tohoto pojmu zní *Leibeigenschaft*, což slovníky 20. století překládají vcelku jednoznačně jako *nevolnictví*. Nenechme se touto skutečností mýlit, jak běžně činili historikové před desítkami let.⁴³ V chápání pojmu zde došlo v průběhu posledních dvou staletí k zásadnímu obsahovému posunu. Slovníky ještě z 18. století znají jiný obsah pojmu *Leibeigenschaft* – jeho výklad je ekvivalentem pojmu člověčenství.⁴⁴ Také mladší slovníková a výkladová díla

41 K aplikaci např. Barbara Gross, *Hexerei in Minden. Zur sozialen Logik von Hexereiverdächtigungen und Hexenprozessen (1584–1684)*, Münster 2009, s. 22–35, s. 284–315, s názvem „Prozesse, von oben oder von unten“?

42 Tato partie vychází ze studií Jaroslav Čechura, „Zweite Leibeigenschaft“ im Böhmen der Frühen Neuzeit? Ein Mythos nicht nur des 21. Jahrhunderts. *Biuletyn Polskiej misji historycznej. Biuletyn der polnischen historischen Mission* 12, 2018, s. 85–112; týž, Důsledky dlouhé války: žáby, želvy, nebo druhé nevolnictví? Hospodářské inovace na panství Třeboň a Hluboká nad Vltavou v 17. století, in: Jitka Balcarová, Eduard Kubů, Jiří Šouša (ed.), *Venkov, rolník a válka v českých zemích a na Slovensku v moderní době*, Praha 2017, s. 247–258.

43 Např. Josef Kočí, *Boje venkovského lidu v období temna. Povstání nevolníků v XVII. a XVIII. století*, Praha 1953; týž, *Odboj nevolníků na Frýdlantsku 1679–1687*, Liberec 1965.

44 Téma shrnuje Jiří Mikulec, *Poddanská otázka v barokních Čechách*, Praha 1993, s. 11–23, kde jsou i odkazy na slovníková díla, ale i některé normativy jako Obnovené zřízení zemské z roku 1627.

znají naznačenou spojitost uvedených pojmů *Leibeigenschaft* = *člověčenství* = *homagium*.⁴⁵ Český pojem *nevolník* se v českých písemných pramenech do roku 1500 vůbec neobjevuje.

Jak si stojí termín *nevolník* v českých dokumentech od pozdního středověku? Primárně by nás mělo přirozeně zajímat prostředí venkovského obyvatelstva. Stará čeština velmi dlouho pojem *nevolník* vůbec neznala. Nepřekvapuje, že podle *Staročeského slovníku* se tento v moderní době tolik frekventovaný termín objevuje na samotném sklonku 15. věku, a to v cestopise Martina Kabátníka, nadiktovaném patrně roku 1492 v Litomyšli. Autor popsal pojmem *nevolník* tíživé poměry otroků a válečných zajatců v Malé Asii: „Slyšal sem také, že by všech těch pánův pět prve byli *nevolníci* a kúpení lidé jsúc pobraní z jiných zemí. Také sem slyšal, že by obyčej tento zachovali v zemi egyptské od Josefa, syna Jákovova, kteréhož jsú bratří jeho prodali; a ten se jest dostal do Egypta...“⁴⁶ Jak obsahový, tak geopolitický dosah spisu se ovšem nacházel zcela mimo české království, dokonce mimo evropský kontinent.

Obsah pojmu *člověčenství* v kontextu poddanských poměrů v Čechách ve 13.–18. století lze definovat následovně. Jedná se o osobní slib zachování poddanství, který vyplýval z přijetí vrchnostenské půdy, hospodářství či dalších nemovitostí. Tímto slibem, formálně vyjádřeným podáním ruky vlastníkovi (držiteli) nemovitosti či osobě jím k tomu delegované, se ten, kdo chtěl nemovitost využívat, zavazoval stát se jeho poddaným. Sliboval mu věrnost a poslušnost jakožto svému pánu. Slib *člověčenství* se stavovsky neomezoval jen na privilegované společenské vrstvy, byl povinný pro jednotlivce, venkovské, ale i městské obce. K *člověčenství* se zavazovali také poddaní či měšťané. Bezprostředním důsledkem složení slibu byla povinnost platit úroky, jelikož se jednalo o věcněprávní vztah, a přirozeně také podřízenost vrchnostenské jurisdikci. Osoby či korporace, které se k *člověčenství* hlásily, tak měly učinit dobrovolně, bez přinucení. Vynucený slib se chápal jako neplatný. Obsahově se pojem *člověčenství* blížil pojmu poddanství. K tomu ukazuje skutečnost, že obě slova se nejednou chápala jako synonyma a výraz *člověčenství* byl užit pro označení poddanství.

V 16.–18. století dokumentace přibývalo mimo jiné také proto, že se byrokratizovala správa panství a v podstatě na každé právní pořídění byl vydán příslušný dokument či se o něm pořídil zápis. Dne 1. listopadu 1781 vydal císař Josef II. patent, „kterým zrušeno jest *nevolnictví*, jinak *člověčenství* aneb *tělesná poddanost*.“ V dokumentu je přímo uvedeno, že „*tělesnou poddanost* neb *člověčenství* hned od této chvíle zcela vyzdvihnouti...“; v německé

45 Např. Vincenc Brandl, *Glossarium illustrans bohemi-moraviae historiae fontes*, Brno 1876, s. 22.

46 Aleně M. Černé děkuji za tento přepis a celkově za pomoc s obstaráním zde použité dokumentace zachycující pojem *nevolník*.

verzi patentu stojí: „die Leibeigenschaft gänzlich aufheben, statt derselben eine gemässige Unterthänigkeit einzuführen.“⁴⁷ V tomto kontextu nepřehlédněme, že vydání uvedeného dokumentu nevyvolalo žádnou „revoluci“, strukturální změnu či alespoň masový pohyb poddaných do měst či na jiná panství. Je zjevné, že pouze odrážel praxi, která existovala po desetiletí před jeho vydáním a v některých aspektech vyvazovala poddané z určitých povinností, například z požadavku o povolení sňatku a podobně.

47 AČ XXVI, s. 25–28.

2. KAPITOLA

TŘI DĚJSTVÍ Z NIČENÍ TŘEBOŇSKA V PRVNÍ POLOVINĚ 17. STOLETÍ

2.1 ÚVOD

„Třeboň je neobyčejně silná pevnost, ležící na rovině mezi bažinami, příčiněním a velkomyslností Petra Voka, posledního ze slavného a prastarého rodu pánů z Růže, vyzdobená kromě jiných okras zvláště knihovnou a zbrojnicí,“ napsal již před rokem 1633 Pavel Stránský ze Zápské Stránky.⁴⁸ Jak si však máme představit, že ona třeboňská pevnost vypadala? Marně o tom hledám jakékoli dobové svědectví. Dokonce i svědek nejpovolanější, rožmberský kronikář Václav Březan, nezanechal žádný podrobnější popis, jak bylo nevelké poddanské a rezidenční město v sousedství mohutného tělesa rybníka Svět opevněno.⁴⁹ Bez přesnější charakteristiky tak zůstala ona „silná pevnost“ až do našich dnů v mlhách.⁵⁰ Ale nikoli navěky! I v tomto případě přináší důvěra v třeboňský archiv své nesporné plody, stačí se v něm zorientovat a zůstat mu věrný.

K tomu je vhodné dodat následující. Tématu jižních Čech a tzv. vpádu Pašovských v roce 1611 se již věnoval ne jeden autor, ne jeden historik, podstatné kontury jsou tedy bezpečně známy.⁵¹ Proto se zde nebudu zabývat tažením plným zkázy, které je navždy spojeno s plukovníkem Raméem a jeho žoldáky, kteří vstoupili na českou půdu v lednu uvedeného roku. Chci sledovat reakci posledního rožmberského vladaře Petra Voka a jeho okolí – zvláště plukovníka Lukana – na nepříznivé události, které Voka potkaly doslova v posledních měsících jeho dlouhého života. Dále hodlám naznačit, co pro Třeboňsko znamenala přítomnost vojska a jeho venkovského zázemí. V první řadě pojednám o mobilizaci materiálních i lidských prostředků, která vedla k opevnění města, jakkoli byla terénní konfigurace pro takové kroky poměrně nepříznivá. A přece se tak stalo! Mimo jiné i proto, že se poslední Rožmberk mohl opřít o sice ztenčenou, nicméně dobře fungující majetkovou strukturu.

48 Bohumil Ryba (ed.) *Pavel Skála ze Zápské Stránky, Český stát. Okřik*, Praha 1953, s. 41.

49 Jaroslav Pánek, Václav Březan (ed.), *Životy posledních Rožmberků, II*, Praha 1985, s. 633 (dále cit. *Životy II*).

50 Srv. Radek Fukala, *Konec zimního království a poslední ohniska odporu*, České Budějovice 2016, s. 255–257.

51 Viz předchozí poznámku.

Ale nepředbíhejme. Na následujících řádcích se chci pokusit o rekonstrukci kroků, které od podzimu roku 1610 vedly k vybudování třeboňské pevnosti.

2.2 TŘEBOŇSKÁ PEVNOST (1610–1650)

O přípravách vojenského tažení, jež probíhaly za zdmi starého biskupského města Pasova, se vědělo v Třeboni již v polovině roku 1610 nejen z vlastních informačních zdrojů, ale i ze zprávy, která přišla od moravských stavů. Petr Vok z Rožmberka mohl číst, že „...nemaje pochybnosti žádné, že o tom prve vědomost mít ráčíte, jsouce již věc dosti patrna a která velikého a obšírného vypisování nepotřebuje, co se s tím lidem, kterej se již od některého času v Pasově shromažďuje, a vždy více a více sílí. Proti všecký naději naší na protržení pokoje zjednaného a na veliké ublížení JMK, pana našeho milostivého, království a zemí JM obmejšlí...“⁵² Petr Vok a lidé v jeho okolí o těchto přípravách nejen věděli, ale i aktivně jednali. Vždyť sám pasovský biskup Leopold v krátké době, v říjnu a listopadu 1610, dvakrát navštívil rožmberského vladaře na Třeboni.⁵³ O čem urození muži opakovaně jednali, není známo. Nicméně události, které se odehrávaly v městě na soutoku řek Innu a Dunaje, vyvolaly nejedno jednání, ať již mezi hejtmany Bechyňského kraje, či mezi nejvyššími zemskými úředníky. Nechyběly ani soukromé informace českých šlechticů, za všechny jmenuji Václava Budovce z Budova.⁵⁴

Poměrně dlouho nebylo jasné, zda mají Pasovští skutečně namířeno do Českého království: „... lid válečný, který u Pasova ležení své jměl, již se od hranic království toho Českého přes Dunaj přeplavil a jak nás toho zprávy došly do hrabství Tyrolského táhnout úmyslu jest...“⁵⁵ Jedna zpráva stíhala druhou. Na neustále přestavovaném třeboňském zámku nesledovaly zodpovědné osoby nepřehledný vývoj situace na bavorsko-rakouské hranici se založenýma rukama, naopak. Již od konce června roku 1610 se konaly přípravné práce na vybudování pevnosti, od října téhož roku pak zažívala rezidenční Třeboň neobyčejný stavební ruch. Ano, položily se základy třeboňské pevnosti.⁵⁶

52 SOA Třeboň, fond Historica, č. 6181 (23. červen 1610).

53 V. Březan, *Životy II*, s. 616 a 618 (5. říjen a 16. listopad 1610).

54 SOA Třeboň, fond Historica, č. 6183A (27. listopad 1610), č. 6185 (30. prosinec 1610); Budovcův list z 16. prosince 1610 = Historica, č. 6184 = Sněmy české XV, s. 5–7, č. 3 = Julius Glücklich (ed.), *Václava Budovce z Budova korespondence z let 1579–1619*, Praha 1908, s. 98–101, č. 54.

55 SOA Třeboň, fond Historica, č. 6185 (30. prosinec 1610).

56 Vs Třeboň, sign. I A 6R 57. Název: „Registřík na vydání peněz při hospodářství JMP třeboňském od neděle po svatém Havle 1610 až do neděle po svatém Jiří 1611. To jest za 27 téhodnův pořád zběhlých na groš míšeňský počítajíc.“ Práce na pevnosti začaly dříve, neboť první blok v rejstříku začíná číslicí 18. Je nesporné, že rejstřík vychází z týdenních účtů, chybějí jen týdenní data; tak se postupovalo v třeboňské zámecké kanceláři v tomto období docela běžně. Ostatně následující

Stavět se ovšem nezačalo na zeleném drnu! Již od let 1525–1526 disponovalo město opevněním, které vzniklo v souvislosti s tureckým nebezpečím a bylo postaveno převážně z kamene.⁵⁷ Stavba rybníka Svět však dokonale proměnila bezpečnostní situaci města a význam stávajícího opevnění výrazně antikvovala. Od října 1610 do dubna 1611 a potom dále do října 1611 probíhaly rozsáhlé stavební práce. Jejich klíčovou figurou byl do jara roku 1611 důvěrník posledního Rožmberka plukovník Lukan. Tento muž zjevně vytvořil plán opevňovacích prací a jejich náplň i průběh v této fázi přímo řídil: „Honzovi tesaři s tovaryši jeho od všelijakého díla při pevnostech, co sem jim a kde od pana Luciana vykazalo“, případně „nádeníkům od rozličného díla, co jim od pána Lukana vykazáno bylo děláni, placení...“⁵⁸ Lukanova představa se zakládala na tom, že dojde k opravám a zásadnímu zpevnění městských bran. Jednalo se o Hradecskou, Svinenskou a zejména Břilickou (dnešní Budějovickou) bránu. Stávající městské opevnění mělo být posíleno řadou srubů nazývaných v dobové terminologii *plochauzy*. Ty měly stát nejen v rozsáhlých zahradách přiléhajících k zámku, ale také na hrázi rybníka Svět. Stejným způsobem měly být posíleny i staré městské hradby a bašty „na valech“. Dále se měly vybudovat některé nové valy ze dřeva, vyplněné zeminou a drny.

Na opevňovacích pracích se podíleli zejména tesaři a nádeníci. V jednom říjnovém týdnu roku 1610 pracovalo na uvedených stavbách 48 tesařů s „tovaryši“. A v následujícím týdnu jich bylo dokonce 88! Čteme například: „Prylovi s tovaryši jeho od děláni mostu zdvihacího na bráně hradecké a jiných šraňků k zásypům placeno...“ Tyto práce vedli tři tesařští mistři – Michal Pryl, Honza tesař a Simandl, tesař z Rudolfova. Do jejich týmů zapojovali každý týden jiný počet tesařů i „tovaryšů“. Je na místě otázka, odkud se vzalo jednak tak velké množství kvalifikovaných řemeslníků, jednak tolik pomocných sil všeho druhu. Správa treboňského panství dokázala v krátkém čase doslova mobilizovat nemalou část jihočeského regionu, a to nejen na těch panstvích, jež tehdy ještě patřila Petru Vokovi z Rožmberka. Vrchnostenská příslušnost rozhodně nebyla pro získání pracovních sil do Třeboně rozhodující. Pokud si chtěl někdo dobře vydělat, nabízela se mu zde poměrně jedinečná možnost.

Vždyt v týdenních účtech nacházíme například takovýto údaj: „Tesařům od děláni pevnosti na hrázi rybníka Světa placeno z Hor a Rakous, níže dle

rejstřík na „pevnost“ (Vs Třeboň, sign. I A 6R 58) obsahuje denní data a je průběžně číslován po jednotlivých týdnech. Z toho vyvozují, že se pracovalo již 17 týdnů před sv. Havlem. Pokud bychom přijali tuto hypotézu, pak pod číslem 18 nacházíme první neděli s celým pracovním týdnem po sv. Havlu v roce 1610 (24. října) a dále bychom mohli postupit o sedmáct týdnů nazpět, kdy samotné práce na „pevnosti“ začaly, což vychází na 23. červen 1610. Pro toto období jsem ale v jinak bohatém účetním materiálu nenalezl žádný doklad.

57 Viz Aleš Stejskal, Třeboňské opevnění z let 1525–1526 v písemných pramenech (geneze a průběh stavby, pracovní síly, finanční náklady, jednotlivci), in: *Průzkumy památek VIII*, 2001, s. 3–20.

58 Vs Třeboň, sign. I A 6R 57 (týdenní účty „Pevnost“).

registříku.“ Na třeboňské pevnosti opravdu pracovali i tesaři z „blízkého zahraničí“, například Michal z Rakous, Václav z Rakous, Belfi z Rakous, Honza z Rakous, Jíra z Rakous, Bastl z Cáhlova a další. Zmíněný název „z Hor“ se kryje s Rudolfovem poblíž Českých Budějovic, odkud přišli nejen tesaři, ale dokonce i horníci, kteří se podíleli na „zakládání“ oněch srubů: „Havířům z Rudolfstatu hor dáno dle cedule řezané a projednání jich od zasejpání zemí plochauzu na veliké věži jmenovitě 37 kgm.“⁵⁹ Jednalo se o německé horníky, jak dokládá i následující údaj: „Více na pevnost havířům, kteří plochauz na valech v zahradě zemí vyvažovali, dle cedulky od pana sekretáře německého za čtyři týhodni dáno, jakž s nimi skrze téhož pana sekretáře smluveno bylo, 31 kgm 17 gr.“ Z Rudolfova přišla i řada tesařů jako Bartl, Hanzl, Jíra, Jiřík.

Další tesaři přišli do Třeboně i z Krumlovska (Rájov, Dolní Vltavice) nebo odjinud. Nechyběli ani jednotlivci z Českých Budějovic či z novohradského panství, které patřilo poslednímu Rožmberkovi. Tito muži rovněž káceli stromy a dováželi je na staveniště. Možná nečekaně z nich nebudovali jen opevnění, ale také náboje do kanonů: „... od tesaní kulí dubového i jiného dříví co potřebí“. Dřevěné koule zhotovovala zejména parta Honzy tesaře. S velkým počtem mistrů ostrých seker kontrastovalo nasazení zedníků. Bylo v podstatě nejen doplňkové, ale i velmi ojedinělé. Jednalo se o místní „Vlachy“, kteří se už několik let podíleli na přestavbě třeboňského zámku. „Martinovi Vlachovi od dělání nových vrat v zahradě klášterský a opravování za zdech městských, co zapotřebí bylo...“ Za svoji práci dostal 10 kgm. Možná na první pohled překvapí, že v tomto výčtu postrádáme výraznější zastoupení vesničanů z velkého třeboňského panství. Jednotlivce bezesporu nacházíme (Jakub z Branné, Vaněk ze Staré Hlíny, Šimek ze Svinů, Jíra a Matěj z Frahelže, Hans z třeboňského předměstí ad.).

Naznačený nepoměr bohatě vyvažovali nádeníci, kteří se rekrutovali primárně z poddanských měst a městeček třeboňského panství. Na přelomu listopadu a prosince roku 1610 pracovali v průběhu jednoho týdne na opevnění nádeníci z následujících míst: z Veselí (41 osob), Mezimostí (22 osob), Lomnice (40 osob), Ledenic (24 osob), Dolního Bukovska (13 osob). Jednotlivci pak přišli z dalších lokalit. Dohromady se jednalo o 187 nádeníků. Když je doplníme o tesaře ze stejného týdne, dostáváme vysoké číslo 273 osob! Následující týden pak dokonce počet stoupl až na 297, což je nejvíce za celé půlroční období. A jaké práce tito muži vykonávali? „Nádeníkům níže psaným od vožení země, drnu na nový plochous a co jim jiného od pana Lukana ukázáno bylo.“ To byla dominantní aktivita nádeníků – dovážet hlínu a drny a vyplňovat jimi dřevěné kostry srubů.

59 Pokud není uvedeno jinak, vztahují se všechny následující citace do fasciklu uvedeného v předchozí poznámce.

Je zjevné, že se muselo jednat o mohutné opevňovací prvky, když zaměstnávaly tak vysoký počet lidí. Na jejich práci dohlížel Jíra Melounek, „který při dělnících, kteří nový plochauzy dělají, byl“. Nezapomínejme přitom, že zmíněné pracovní aktivity se odehrávaly v podzimních, zimních a jarních měsících let 1610–1611. Těžko si proto představíme, že se tito muži po práci za krátkého dne vraceli do některého z třeboňských městských sídlišť, aby druhý den ráno či dopoledne stanuli opět na svém pracovním místě. Většina jich pravděpodobně pobývala ve městě delší dobu.

Již na tomto místě – a proto také pojednávám o pracovní síle poměrně podrobně – si musíme uvědomit jednu zásadní skutečnost, která nás bude provázet celou knihou. Třeboňská rezidence poskytovala nejen pro obyvatele urbánních sídlišť velké množství pracovních příležitostí, aniž by to přitom odviselo od postavy jejího momentálního šlechtického či královského držitele. Tento aspekt považuji za velmi důležitý, a pokouším se ho proto sledovat po celé 17. století. Posléze se budeme moci přesvědčit, že možnost námezdní práce nabízelo také dosti značný (režijní) rozsah hospodářství panství. Stručně řečeno to znamená, že panství vyžadovalo množství práce, přičemž současně nabízelo množství pracovních příležitostí. Právě ony dokázaly na kratší či delší dobu přilákat zájemce o takový druh zaměstnání i ze vzdálenosti větší než 50 km.

Počet pracovníků na třeboňské pevnosti mezi říjnem 1610 a dubnem 1611

č. 18 ⁶⁰	51 osob
č. 19	48 osob
č. 20	89 osob
č. 21	100 osob
č. 22	114 osob
č. 23	273 osob
č. 24	297 osob
č. 25	143 osob
č. 26	139 osob
č. 27	143 osob

Práce na třeboňské pevnosti rozhodně neskončily kolem svatojiřského termínu (24. dubna) zjara roku 1611. Pokračovaly dále až do svátku sv. Havla (16. října) a patrně ještě déle.⁶¹ O tom ale nejsou žádné zprávy. Jelikož se práce

60 Jedná se o číslování v účetním materiálu. Viz pozn. č. 9.

61 Přímé doklady však postrádáme, srv. Vs Třeboň, knižní archiv, červené sign. I A 6R 1 (1611 J-H), název „Počet Jana Libry, písaře důchodního panství třeboňského z příjmu i z vydání peněz od

na pevnosti v roce 1611 odlišují od předchozího půlroku jinou dynamikou, jinou regionální i teritoriální skladbou pracovních sil, zaměřím se poměrně podrobně i na tento stavební půlrok.⁶² Poslední dubnový týden pracovali nádeníci na šancích okolo města, kam dováželi hlínu a drny. Z celkového počtu 234 mužů jich přišlo z Veselí nad Lužnicí 16, z Mezimostí 10, z Lomnice nad Lužnicí 18, z Dolního Bukovska 36 a z třeboňských vesnic 5 (z Kojákovíc 2, z Kramolína 2, z Domanína 1). Z vesnic novohradského panství dorazilo rovných 100 mužů – ze Stropnice 45, z Bedřichova 15, z Pasek 10, z Dobré Vody (u Horní Stropnice) 8, z Humenic 12, z Chlupaté Vsi (= Rauchenschlagu) 10. Družstvo tesaře Michala Pryla (21 mužů) zhotovovalo padací most u Brilické (Budějovické) brány. Skupina Honzy tesaře čítala 18 mužů a stavěla jeden z obranných srubů. Konečně 10 tesařů, které vedl Simandl, pracovalo na plochauzu na Veselské věži. Na pracovní kázeň dohlížel opět Jíra Melounek.

Počet pracovníků na třeboňské pevnosti v dubnu až říjnu 1611

24. dubna–1. května	234 osob
1.–8. května	217 osob
8.–15. května	197 osob
15.–22. května	215 osob
22.–29. května	105 osob
29. května–5. června	134 osob
5.–12. června	165 osob
12.–19. června	165 osob
19.–26. června	87 osob
26. června–3. července	85 osob
3.–10. července	119 osob
10.–17. července	102 osob
17.–24. července	48 osob
24.–31. července	48 osob
31. července–7. srpna	61 osob
7.–14. srpna	93 osob
14.–21. srpna	91 osob

neděle po sv. Jiří až do neděle po svatém Havlu, vše léta 1611. To jest za 25 tehdnův za půl líta (!) pořád zběhlýho“; Vs Třeboň, sign. I A 6R 58, (týdenní počty 1612 J-H.)

62 Vs Třeboň, sign. I A 6R 58 (1611, duben–říjen). Název prvního týdenního účtu Nr. 1: „Registřík na vydání peněz při hospodářství JMP panu třeboňským od neděle po svatým Jiří /24. dubna/ až do neděle po svatém Marku /1. května/, vše léta 1611.“

21.–28. srpna	113 osob
28. srpna–4. září	68 osob
4.–11. září	64 osob
11.–18. září	61 osob
18.–25. září	99 osob
25. září–2. října	76 osob
2.–9. října	58 osob

Na první pohled překvapí značné nasazení pracovních sil při sestavování jednotlivých stavebních prvků třeboňské pevnosti. Stejně nečekané je výrazné kolísání jejich počtu v průběhu jednotlivých týdnů či měsíců. Opevňovací práce se z nemalé části přesunuly do řady zahrad (zahrada rožmberská, zahrada na valech, zahrada pod zámekem), které obklopovaly jak zámek, tak klášter v podstatě od hráze rybníka Svět až po dnešní tenisové kurty. Kupříkladu před polovinou května bylo „Honzovi tesaři s tovaryši placeno od děláním plochauzu v zahradě pod zámekem i jiného díla co se jim od p. Lukana vykávalo“. V tomto prostoru pracovalo 20 tesařů a tovaryšů. Z jiných účtů je patrné, že na úpravy zahrad se věnovaly nemalé prostředky. Působily zde stejné tesařské party jako na opevňovacích pracích, například skupina Michala Pryla. Poslední Rožmberk tak musel být svědkem narušení estetické kvality přírodních, z nemalé části uměle vytvořených ploch na dohled od zámeckých oken... Petr Vok se ovšem definitivní podoby opevnění, které nemálo zasáhlo jeho nejbližší okolí, nedočkal; zemřel na třeboňském zámku 6. listopadu 1611.

Jak vypadaly stavební aktivity na třeboňském opevnění od jara do podzimu 1611? Zjara byla stále věnována pozornost budování srubů (plochauzů), a to v zámecké zahradě, na Veselské (jinak Velké) věži, za Břilickou (Budějovickou) branou, „v zahradě na valech“ (pod rybníkem Svět) a také v poloze „u prádla“. Jednotlivé stavby měly střechy pobíjené šindelem. Celkový počet těchto obranných prvků nelze zjistit, jelikož jejich lokalizace je velmi nepřesná. Navíc není jasné, zda se v tomto roce „na valech“ stavěl jeden srub, nebo dva. Troufnu si odhadnout, že jich mohlo být celkem okolo deseti, možná i více. Party tesařů, které budovaly skelet těchto staveb, byly poměrně stabilní.⁶³ Sruby poté posílilo roubení, které vyráběli také tesaři. Například ještě v září 1611 „Michalovi Prylovi placeno od dobití kůly a děláním roubení při plochauzu u prádla“. Roubení se stavělo rovněž na valech, na hrázi rybníka Svět.

I v tomto období zjišťujeme velké zastoupení nádeníků dané rozsahem zemních prací, tedy jak zpevňováním srubů, tak valů či šancí. Tyto práce

63 Toto téma vyžaduje samostatné analytické zpracování.

vyplnily v podstatě celý sledovaný půlrok. Počet nádeníků byl zejména zjara opravdu impozantní, kolem 1. května vozilo zeminu 165–185 osob. Zajistit k pondělnímu ránu každého nového týdne potřebný počet nádeníků představovalo jistě nemalý logistický oříšek. Je zajímavé, že se mezi nimi tu a tam objevují i ženy (např. Manda z předměstí, Lída z Veselí nad Lužnicí, Voršila z Lomnice nad Lužnicí). Tito všichni přicházeli zejména z třeboňských poddanských měst a městeček, s výjimkou Třeboně samotné (zdejší předměstí dodalo jen jednotlivce). I ve sledovaném období zaznamenáváme silné kolísání počtu nádeníků, kteří do města za práci připutovali.

Nádeníci z Lomnice nad Lužnicí v květnu 1611

1. května	18 osob
8. května	36 osob
15. května	20 osob
22. května	22 osob
29. května	13 osob

Naproti tomu z městečka Mezimostí přicházelo ve stejném období stabilně 10 nádeníků. Nepřehlédneme opět malý počet mužů pocházejících přímo ze vsí třeboňského panství. Trochu nečekaný je v této souvislosti poměrně trvalý zájem pracovníků ze vsí Kramolín a Kojákovice, což kontrastuje se situací v lokalitách přímo sousedících s městem, odkud se prakticky za celý sledovaný rok neobjevil na opevňovacích pracích nikdo. V daném půlroce to mohlo přirozeně souviset s agrárním cyklem, který se v podstatě kryl s jarními až podzimními pracemi. Tuto skutečnost lze, jak se domnívám, dobře doložit na rožmberském panství Nové Hrady, kde byla situace poněkud odlišná. Panství se totiž nacházelo v horších přírodních podmínkách než Třeboňsko. Snad proto se hned v prvním květnovém týdnu objevily mezi nádeníky 104 osoby z novohradského panství. Počet najatých z tohoto příhraničního panství ale poměrně silně kolísal, neboť například v červnu či červenci odtud v některých týdnech do Třeboně nikdo nepřišel. Takto se novohradské panství jeví v průběhu celého sledovaného půlroku.

Je na místě alespoň stručně uvést odměny za tyto práce. Mistr tesař byl placen denní sazbou 12–15 gm, řadový tesař 8–10 gm. Michal Pryl, stabilní zámecký zaměstnanec, dostával vyšší denní plat než Honza tesař, jehož muži měli denní sazbu 8 gm, kdežto Prylovi 9–10 gm. Simandl získával denně 15 gm, jeho tesaři potom 10 gm. Nádeníci dostávali 5–6 gm.⁶⁴ Srovnání výše odměn

64 Všechny tyto údaje viz Vs Třeboň, sign. I A 6R 58.

s odměnami za jiné práce jak pro správní centrum, tak například v agrárním sektoru bude provedeno na jiném místě. Musím však zcela rezignovat na určení, kolik dnů odpracovali jak tesaři a jejich tovaryši, tak nádeníci.⁶⁵

Stavební ruch v Třeboni v letech 1610–1611 nespočíval jen v budování opevnění. V jarních a letních měsících roku 1610 probíhala paralelní stavba „nového stavení v zahradě v zámku naproti puchalterii (= zbrojnici)“.⁶⁶ Zde pracovaly další skupiny nádeníků, opět s mezitýdenními početnými výkyvy od pěti do dvaceti mužů. Pocházeli zejména z poddanských městeček Dolní Bukovsko a Ledenice. Nechyběli ale ani nádeníci ze vzdálenějších treboňských vesnic, například Suchdola nad Lužnicí. Po výkopových a základových pracích, kterých se účastnili jak nádeníci, tak tesaři, se na stavenišťe dovezlo značné množství kamene. Několika sedlákům, zejména ze vsí Klec, Frahelž či Novosedly, se tak naskytla příležitost mimořádného výtěžku. Například Jan Jakeš z Novosedel nad Nežárkou přivezl 79 sáhů kamene, za což mu náležela odměna 31 kgm 36 gr.⁶⁷ Už zmíněný tesař Michal Pryl postavil se svými lidmi krov, za což dostal kulatou sumu 110 kgm. Vzhledem ke skutečnosti, že se v tomto pololetí uvádějí i pokrývačské práce, se zdá, že stavba byla do podzimu roku 1610 hotova.

V letech 1610–1611 tedy vznikla nejednou oslavovaná treboňská pevnost. Jisté práce pokračovaly ještě v letech 1612–1613.⁶⁸ Dokončovaly se šance, kam nádeníci dováželi zeminu a drny; v některých týdnech jich bylo ještě více než pět desítek. Parta tesařů pod vedením Michala Pryla pracovala na roubení pod rybníkem Svět. Stavěl se ještě jeden srub. I v listopadu či prosinci roku 1612 přicházeli do Třeboně za výtěžkem nádeníci z novohradského panství, v menším počtu opět dělníci z poddanských měst a městeček panství.

V následujících letech prameny o pevnosti mlčí. Určitým způsobem se objevuje v roce 1619, kdy došlo k úpravám a opravám celého komplexu.⁶⁹ Je zřejmé, že byl systém opevnění postaven tak důkladně, že i v situaci, kdy se v Třeboni usadila nemalá vojenská posádka ze stavovského vojska, si opevnění vyžádalo jen drobnější opravy. Pouze počátkem května roku 1619

65 Srv. Jaroslav Čechura, Marie Ryantová, *Stavební činnosti na Zvíkově v letech 1431–1472*, *Castellologica Bohemica* 1, Praha 1989, s. 35–66; titíž, *Stavební činnost na Zvíkově v letech 1431–1573*, *Sborník Národního muzea*, řada A, historie, 52, 1998, č. 1–4, s. 1–49.

66 Vs Třeboň, sign. I A 6R 57: „Registřík na vydání peněz při důchodech JMP treboňských od neděle po svatém Jiří (25. dubna) až do neděle po svatém Havle (17. října) téhož léta, to je za 25 týhodnův pořád zběhlých.“

67 Srv. Vs Třeboň, sign. I A 5AU 36 (nejstarší pozemková kniha Novosedel nad Nežárkou).

68 Vs Třeboň, sign. I A 6R 59 (1612H–1613J); Vs Třeboň, knižní archiv, červené signatury, I A 6R 1 (1612H–1613J).

69 Vs Třeboň, sign. I B 6R 21 (týdenní účty), Vs Třeboň, knižní archiv, červené signatury, I A 5 AS 1 (1619), účty města Třeboně; Vs Třeboň, knižní archiv, červené signatury, I A 6R 1 (1622–1623), důchodní počty. Mezeru v účtech z let 1619–1622 nelze překlenout, ač je možné, že důchodní počty z roku 1621 měl k dispozici Josef Pospíšil, *Třeboňsko za povstání českého*, Třeboň 1914, s. 70.

zaznamenáváme, že „Honzovi tesaři s jeho tovaryši od díla srubův na vino-palu, kde můžou vojáci státi, zaplacenno 4 kgm 49 gr.“ Týž se podílel na opravě zvedacího mostu u Břilické (Budějovické) brány.⁷⁰ Hned v dalším měsíci však došlo k novostavbě tohoto klíčového mostu („nový most udělali“).

Bezesperu zajímavá a na první pohled poněkud nečekaná byla skutečnost, že se vojáci z posádky umístěné do Třeboně podíleli na opevňovacích pracích. Například v červnu roku 1619 čteme: „Pěti soldátům z praporce pana Jana hejtmana Radkovic, že jsou na šancích dělali, za tři dny po 12 kr... Soldátům krajským jich 20 osobám též, že jsou na šancích dělali po 6 gr.“ V těchto pracích pokračovali v červenci roku 1619 kromě vojáků i někteří poddaní z okolních vsí. Ti dostávali denní mzdu pouze 4 gr.

I v dalších měsících se o zlepšování opevnění starala na jedné straně samotná armáda – „vojákům, kteří toho tehodně na šancích okolo města Třeboně dělali, co jim od šacmajstrů ukázáno bylo...“, na druhé straně „lid poddaný“. Na konci července tu pracovalo 67 venkovanů. Opevňovací práce byly přitom rozšířeny až k Opatovickému rybníku. Zde se nacházel největší mlýn nejen na panství, ale snad i v celých Čechách – proslulý Opatovický mlýn.⁷¹ Pracovala tu opět parta tesaře Honzy: „Honzovi tesaři s jeho tovaryši, kteří při zámku, mlejně opatovském a dřevnici dělali pro opatření a bezpečnost před nepřitelem.“ Prameny s těmito a podobnými údaji končí na podzim roku 1619. Pak nastala až do roku 1622 několikaletá mezera v podstatě ve veškeré dokumentaci treboňské proveniencí.

V popisovaných souvislostech nelze přehlédnout, že částky vydávané za zlepšení opevnění byly řádově nižší než ty, jež se vynakládaly ve stejném období roku 1611, tedy před osmi lety. Tato skutečnost patrně indikuje velmi kvalitní vystavění původní pevnosti. Ač měla dřevěné jádro, nebylo nejspíš třeba žádných zásadních oprav ani v situaci, kdy v Třeboni ležela poměrně početná posádka stavovského vojska. Následné dramatické události ve městě mýjely vlastní opevnění, a to po docela dlouhou dobu.

Na podzim roku 1631 začaly opravy zejména dřevěných konstrukcí opevnění. Věnovali se jim tesaři („Czimerlaiten“), jednalo se patrně o několik part či družstev. Opravovali palisády u pivovaru, most a palisády u Novohradské brány, případně dřevěnou kostru šancí. Postavili nový plochouz v klášterní zahradě, přičemž jeho stavba si vyžádala řadu týdnů. Pokračovalo se až do 20. prosince 1631 a pak hned od počátku roku 1632. Svinenská a Novohradská brána dostaly také tři nové závory. Práce s určitými přestávkami pokračovaly až do října roku 1632 a jen tesařské práce si vyžádaly náklad přes 130 zlatých.⁷²

70 Vs Třeboň, sign. I B 6R 21 (1619-V-VI).

71 K němu Jaroslava Škudrnová, *Hospodářská reforma rožmberského velkostatku ve 2. polovině 16. století na příkladu treboňských vodních mlýnů*, *Jihočeský sborník historický* 85, 2016, s. 81-127.

72 Vs Třeboň, knižní archiv, červené sign. I A 6R 1 (1631 H-1632 H, příjmy a výdaje).

Spolu s tesaři bylo zaměstnáno velké množství nádeníků („Schantz knechten“), většinou třeboňských poddaných. Dostávali na den 4 krejčary, jejich mistr („Schantzmeister“) Jan Koráb z Českého Krumlova pak dvojnásobnou částku. Počet nádeníků v jednotlivých týdnech velmi kolísal. Pracovalo jich současně i více než třicet, v některých týdnech dokonce téměř šedesát, nejvíce potom 211 osob. Rozsáhlé uskupení doplňovalo rovněž několik rybníkářských pacholků („Fischknechten“), dohlíželo na ně několik důstojníků od vojska, fendrych (= šikovatel) z Jindřichova Hradce a dva kaprálové. Veškeré konání si vyžádalo náklad přes 222 zlatých.

Práce na opevnění pokračovaly až do roku 1633.⁷³ Na podzim předchozího roku se odrazily ve výdajích na sv. Havla. Bylo tomu tak zřejmě proto, že právě skončily sklizňové a následné podzimní práce. Pokračovala dostavba plochauzu v klášterní zahradě, zedníci vylepšovali městské hradby poblíž Svinenské brány směrem k místu, kde byl znovu postaven zámecký mlýn, nyní nazývaný nový. V uvedené době se za provedené práce vyplatilo 59 zlatých.

Po několika dalších letech, v roce 1639, se opět přistoupilo k jistým zásahům do pevnostního systému.⁷⁴ Zde už byly opravy, úpravy či zlepšení většího rozsahu a nasazení pracovních sil podstatně větší než za stavovského povstání. Předně se znovu stavěly palisády „od vinopalů až do zahrady pod zámek“. Pracovalo na nich 11 tesařů, kteří k tomuto účelu vytěžili na 300 stromů. Opravovala se palisáda za zámeckým pivovarem, u bran Hradecké a Břilické (Budějovické) vyrostly nové zvedací mosty. Práce vykonávali tesaři, jejichž počet kolísal mezi 10 a 20. V zámeckém areálu se v mezičase zbudoval nový mlýn. Tesaře doplňovali rybníkářští pacholci (fišknechti), kteří prováděli různé zemní práce menšího rozsahu, neboť jich bylo současně sotva deset.

I v roce 1641 se pozornost upínala k opevňovacím pracím, a sice hned od počátku února. V prvním pololetí se jednalo o vůbec nejvyšší výdaje ze všech hospodářských odvětví na panství. Tesaři poráželi stromy, aby získali dřevo potřebné k vylepšení a opravám pevnosti. Práce se dokonce rozšířily na dvůr Königsberg (Vrchy), kde byly postaveny dřevěné palisády. Následně se začal budovat nový plochauz v dolní zámecké zahradě, podílelo se na něm 12 tesařů a jejich pomocníků. Pomáhala tu i rybníkářská čeleď. Palisádami se opevňoval rovněž nový mlýn stojící na místě dnešního pivovaru, u zámeckého pivovaru vyrostl srub. Nových staveb bylo ale více, například „newen Brustwehr“ (poprsní hradba), který se stavěl nedaleko zbrojnice. Následovaly opravy prachovnice („Puluer Turn“), případně se obnovovaly staré šraňky u městských bran. Jádro prací se v této době orientovalo v podstatě do prostoru mezi Svinenskou a Novohradskou bránu a Zlatou stoku.

73 Vs Třeboň, knižní archiv, červené sign. I A 6R 1 (1632 H–1633 prosinec, příjmy a výdaje).

74 Vs Třeboň, knižní archiv, červené sign. I A 6R 1 (1639, příjmy a výdaje), odtud pocházejí všechny uvedené údaje; srv. Vs Třeboň, sign. I B 6R 23.

Těmto operacím bylo přítomno rovněž 12 mušketyrů vykonávajících strážní službu. Každý z nich dostával zlatku týdně. Není jasné, kdy přesně se mušketyři objevují v třeboňském zámku a panství, ani kdo o zavedení této „strážní služby“ rozhodl. Tu a tam se vyskytují v účetním materiálu od druhé poloviny třicátých let.⁷⁵

Na počátku čtyřicátých let 17. století dostával tesařský mistr denně 30 krejcarů a jeho pět tovaryšů po 14–18 kr. podle druhu práce, kterou ten který týden vykonávali. Rybníkářským pacholkům se vyplácelo 6 kr. Jednalo se tedy o vyšší mzdy než před třemi dekádami. Údaje ještě zkresluje skutečnost, že jeden groš míšeňský (gm) se nerovnal jednomu krejcaru. Na jeden zlatý se totiž počítalo 70 gm. Zdá se, že – a to vůbec poprvé – byla ke stavebním pracím užita robota. Poddaní nedostali jen chleba a pivo, jak bylo při podobné práci obvyklé, ale každému z 27 mužů se vyplatilo jednorázově na ruku 15 kr.⁷⁶ Tato budovatelská fáze skončila již v polovině dubna daného roku. Poté zůstávali ve spojení s třeboňskou pevností pouze mušketyři, a sice od jara roku 1641 a po celý rok následující. Nejprve jich tu bylo dvanáct, od podzimu 1641 pouze čtyři. Poté nastalo několikaleté intermezzo, kdy o pevnosti nic nevíme; nevyžadovala totiž žádné finanční vstupy.

Zastavme se ještě u mušketyrů. K naznačeným povinnostem je najímala sama správa panství a šlo o nákladnou záležitost, jak prozrazuje dokumentace k roku 1645.⁷⁷ Tehdy naverbovala správa panství 18 mušketyrů a na vlastní náklady je kompletně vystrojila. Vedle oblečení pro ně byl stanoven žold ve výši 6 zlatých měsíčně. Mimochodem to je zhruba na úrovni tehdejšího platu tesařů. Při naverbování dostali tito muži rovněž 6 zlatých na ruku. Celkový náklad na ně činil 837 zl. Jednalo se vpravdě o nemalou sumu!

Velmi důležitá a zajímavá byla okolnost, kde správa panství vzala peníze na tyto muže. Posuďte sami. Tuto „ochranku“ si museli zaplatit osedlí na panství sami! Správa měla představu, že na panství v této době žije 229 osedlých, a každý z nich musel dát 3 zlaté 29 krejcarů 3 denáry, což dalo dohromady téměř 800 zl. Další prostředky poskytlo 7 osedlých třeboňských augustiniánů a 4 osedlí pana Šneparkha (?). Součet nečekané berně dal dohromady téměř na krejcar částku, kterou vydala správa panství za mušketyry. Dodávám, že všichni osedlí na panství zaplatili bez otálení.

Potřeba úprav na pevnostních stavbách vyvstala znovu v roce 1645.⁷⁸ Nešlo ale jen o stavební práce, i když ani ty nelze podceňovat, neboť se opravoval padací (zdvihací) most u Břilické (Budějovické) brány a také brána Hradecká,

75 Např. Vs Třeboň, sign. I B 6R 22 (1636).

76 Vs Třeboň, sign. I A 6R 24 (1641, březen), doslova: „Etlichen Underthanen, armen Leithen, welche etlich Wochen auf den Schantzen arbeiten muessen und nicht mehr als teglich etwas von Brodt und Trunck Bier gehabt, ale ist ihme zugeben in allen 27 Persohnen zu 15 Kr.“

77 Vs Třeboň, sign. I B 4 K gama 26 (1645).

78 Vs Třeboň, knižní archiv, červené sign. I A 6R 1 (1645, příjmy a výdaje).

zpevňovaly se šance, vyměňovaly podlahy. Novou fazetu zde představoval nákup 30 mušket, jež byly přivezeny z pohraničního městečka Bystřice (dnes Nová Bystřice). Dále se zakoupilo 10 mušket určených pro „nově zverbovaný soldátý“. Správa panství si rovněž opatřila velké množství „pryskyřice na smolnice a ohnivý koule“. Vydání překročila v daném roce půl tisíce zlatých, což není právě málo. Přípravy takového rozsahu souvisely podle všeho s bitvou v širším regionu jižních Čech, k níž došlo v předjaří roku 1645 u Jankova na Tábořsku.⁷⁹ O strategickém významu pevnosti svědčí i „vizitace“, kterou provedli vysocí císařští důstojníci: „Outraty s panem commendatorem Budějovickým, když sem přijel k spatření, kterak pevnost zdejší opatřena jest, co v zámku i v městě protrávil. 30 augusti.“ Tato návštěva přišla zámeckou pokladnu na více než 14 zlatých. Zanedlouho dorazila z jihočeské metropole další návštěva: „Outraty s generálem feldzeugmistrem přijedouce sem k spatření, kterak pevnost zdejší opatřena...15 zl. 45 kr.“

Na pevnosti se pracovalo i v roce 1647, a to zejména na šancích, kde prováděli opravy „soldátští tesaři“. Plochauzům se tehdy podle písaře Mecera říkalo „sroubky“. V zápise čteme: „...tesařům, kteří ten tejden sroubky dělali a kde nebezpečná místa jsou, skládali.“ Pevnost měla v daném roce stabilní osádku tří mušketýrů.⁸⁰ Celkově se však jednalo o drobnější, řekli bychom rutinní opravy, o čemž svědčí i souhrnné výdaje, totiž pouze 23 zlatých. Ve dvou následujících letech, 1648 a 1649, se kromě platu pro tři mušketýry nevydaly na pevnost žádné prostředky.⁸¹ Stejně tomu bylo i v dalších letech.

Tolik k obrazu stavebních aktivit spojených s třeboňskou pevností v první polovině 17. století. Je zjevné, že význam pevnosti neklesal, i když aktuální vojenské aktivity se – na rozdíl od let 1610–1611 a 1618–1622 – jak jižním Čechám, tak zejména Třeboňsku vyhýbaly, pomineme-li rok 1645. Podaný přehled budování a udržování třeboňské pevnosti prozradil, že především v letech 1610–1611 dokázala správa panství velmi pružně reagovat na potenciální i skutečné vojenské hrozby. Najít stovky pracovníků z blízkého i vzdálenějšího okolí, zčásti dokonce ze zahraničí byl nepochybně velký organizační úkol. Nešlo jen o zajištění pracovních sil. Sotva si představíme, že muži po dlouhých směnách mohli odcházet do svých bydlíšť vzdálených nejednou mnoho kilometrů od rožmberské rezidence. Museli být ubytováni v Třeboni, na předměstí, popřípadě v blízkých vesnicích. Důležitou funkci přitom plnila zámecká pekárna, která každodenně zásobovala pracovníky chlebem.

Při různých opravách pevnosti v průběhu třicetileté války už nebylo zapotřebí tak velkého nasazení pracovní síly, proto také už většinou tato pocházela jen z okolí Třeboně. Ačkoliv byla pevnost neustále vylepšována,

79 Srv. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka: k 350. výročí bitvy u Jankova 1645–1995*, Benešov 1995.

80 Vs Třeboň, knižní archiv, červené sign. I A 6R 1 (1646, výdaje).

81 Vs Třeboň, knižní archiv, červené sign. I A 6R 1 (1647, 1648 výdaje).

opravována i modernizována, nedostala paradoxně nikdy příležitost ukázat, jak je schopna odolat případnému útočníkovi.

2.3 PASOVŠTÍ NA TŘEBOŇSKU (1610–1611)

Třeboňské panství patřilo na počátku sledovaného období do Bechyňského kraje. Krajský hejtman Jáchym Špánovský z Lišova hned na počátku roku 1611 vyzval obyvatele kraje, aby mu nahlásili počty pěších a jízdních, kteří jsou k dispozici pro hájení zemské hranice.⁸² V polovině ledna onoho roku už bylo jasné, že Pasovští netáhnou do Tyrolska, ale do Čech: „Vojáci pasovští jsou se u Lince přes Dunaj přepravili a přímo k této naší české zemi táhnou. A poněvadž od rakouského pomezí nejbližěji grunty své, milý, ráčíte (mít)...“ psal Kunáš z Machovic 14. ledna Petru Vokovi a vyzýval ho, aby vyslal k pasovskému vojsku mírové vyjednávače.⁸³ Zdali se tak stalo, nevíme. Jisté je, že pasovské vojsko zamířilo do Českých Budějovic, které dobylo a obsadilo 30. ledna 1611.⁸⁴ O této skutečnosti se dozvěděl Petr Vok hned následujícího dne.⁸⁵ Velké poddanské město rožmberského panství Soběslav poslalo již 1. února 1611 k ochraně Třeboně vojenský oddíl se 40 ozbrojenými muži.⁸⁶

Odlišná situace byla v jiném třeboňském městečku, ve Veselí nad Lužnicí, které leželo rovněž na klíčové komunikaci mezi Prahou a Českými Budějovicemi. „Velikou naší žalostí oznamujeme, jaké veliké soužení a ztížení od těch vojáků sem tam projíždějících, více zrazujících a prubujících, nežli co dobrého působících, trpět musíme. Nadto vejše i nemalé pohružky od nich slyšíme, že se nad námi všelijak vymstít chtějí. Ježto jim podle našich nejvyšších možností všemi statky, potřebami a fedruňky našimi po vůli jsme. Je, jak můžeme, fedrujeme. Ale oni na tom nepřestávajíce, s námi se hyndrují, na nás více jmítí chtějíce i z příbytků našich nás vyhánějí, bijí, od pošty, když na ní jedou, nic neplatí.“⁸⁷ Nářky doplňuje výčet nejrůznějších hrozeb, kterými důstojníci i pasovští vojáci častovali veselské obyvatele.

Soběslavští zase dostali 6. února 1611 soupis požadavků od velitele pasovského vojska Lorenze Raméeho, který žádal okamžitou dodávku 30 sudů piva, 200 strychů ovsa, tisíce bochníků chleba. Plukovník doplnil požadavek jednoznačnou výhrůžkou: „Jináč nestalo-li by se to, nemohl bych téhož lidu

82 SOA Třeboň, Historica, č. 6186 (6. leden 1611).

83 SOA Třeboň, Historica, č. 6187 (14. leden 1611).

84 František Josef Čapek, Pasovští na Budějovicku v roce 1611, *Výběr z prací členů Historického klubu při jihočeském muzeu v Českých Budějovicích* 18, 1981, s. 1–6.

85 SOA Třeboň, Historica, č. 6190 (1. únor 1611).

86 Tamtéž.

87 SOA Třeboň, Historica, č. 6192A (4. únor 1611).

vojenského zdržet, aby na vaše i jinejch grunty se nekladl, a tu vyživení své mít nechtěl.“⁸⁸

Jen o dva dny později poslali Veselští do Třeboně novou stížnost na počínání tohoto vojska: „Oni se přes celý den po 10, 15, 20 i 30 pomalu trousí a se zastavujíce, jídla, pití, vobroků sobě dát rozkazujíce. Za to nic neplatí, ani dobrého slova nepodávajíce, s tím odjíždějí. A potom se teprve času nočního s velikým houfem nenadále naráz příjíždějíce, přes noc zůstávají. Tu již bezmíry na naší vši záhubu a škodu trávíce všeho dostatek sobě dát velejí.“⁸⁹

Krajští úředníci se snažili zajistit císařské nařízení, aby byl vojsku umožněn volný průchod při ústupu z Čech.⁹⁰ Pokračovala mobilizace krajské hotovosti, která se měla sejít v Jindřichově Hradci. Petr Vok měl pro ni zapůjčit střelný prach ze své proslulé zbrojnice.⁹¹ Ale nejen to. Na posledního Rožmberka se v té době obrátilo několik aristokratů z bližšího i vzdálenějšího okolí s žádostmi, aby jim poskytl přístřeší za zdmi treboňské pevnosti. Z Nalžov napsala do Třeboně Johanka Švihovská z Rýzmburka, která poprosila o nějaký „lozument“ s tím, že „nepotřebuji jenom jedny světničky, přijde-li nám do lesů utíkat, musíme na jámách přestát.“⁹² Jen o pár desítek hodin později požádal Jiřík Kába z Rybnan Petra Voka, aby se jeho manželka s dětmi mohla uchýlit do Třeboně, kde by si objednali „nějaký pokojíček“.⁹³ Nejednalo se patrně o jediné žádosti o poskytnutí dočasného azylu v rodící se pevnosti. Je patrné, že zvěst o její mohutnosti a kvalitě se záhy rozšířila nejen po českém jihu.

Velké obavy projevoval v této napjaté situaci i Jan Zrínský, který se počátkem března obrátil na Petra Voka s prosbou o radu, jakým způsobem má před Pasovskými ochránit své panství Rožmberk. Zrínský vylíčil situaci poměrně tísnivými slovy: „...lidu válečného pasovského, kteréhož den ode dne vždy více přibývá. A již všude zde okolo grunt mých leží: jakož o tom poddaní moji z města mého Rožmberka byvše z nich někteří včerejšího dne po svých potřebách v městě Krumlově, zprávu dávají, kterak jsou tam od hejtmána Grossmona, který nyní v zámku krumlovském s lidem leží.“⁹⁴

Poslední rožmberský vladař rozhodně nepřihlížel velmi napjaté situaci nečinně. Nechal najmout do své osobní gardy přes sto osob, které však do žádné konfrontace s pasovskými žoldněři již nevstoupily. Jejich dobrodružná

88 SOA Třeboň, Historica, č. 6194 (6. únor 1611).

89 SOA Třeboň, Historica, č. 6194A (8. únor 1611).

90 SOA Třeboň, Historica, č. 6203/1 (27. únor 1611).

91 SOA Třeboň, Historica, č. 6201 (24. únor 1611); ke zbrojnici srv. Vítězslav Prchal, *Válka, zbraně a zbroj v reprezentačních strategiích české a moravské aristokracie v letech 1550–1750*, Praha 2012, s. 130–147 (disertace).

92 SOA Třeboň, Historica, č. 6200 (24. únor 1611).

93 SOA Třeboň, Historica, č. 6202 (26. únor 1611).

94 SOA Třeboň, Historica, č. 6207 (5. březen 1611).

anabáze, pro niž se vžilo označení vpád Pasovských, spěla totiž k rychlému konci. I rožmberský historik a knihovník Václav Březan věděl, že 12. března 1611 uprchl plukovník Ramée z Prahy do Českých Budějovic. Když ponecháme budějovické události stranou,⁹⁵ nastával pomalu čas k počítání škod, ztrát a negativ, které vpád Pasovských přinesl „širšímu“ Třeboňsku. Nebudu přitom sledovat všechny detailní skutečnosti, které se týkaly převážně různých jednání, zpráv či informací o pohybu Pasovských a opatřeních s tím spojených. Chci se zaměřit na zprávy o škodách, které za sebou vojsko zanechalo.

Nelze přehlédnout zprávu bratří Malovců, majitelů velkého panství Hluboká nad Vltavou, z 19. dubna 1611 o procházení Pasovských jejich panstvím: „...tomu lidu vojenskému pasovskému, kteří v městě Budějovicích i v okolních vesnicích rozkvartýrovaní jsou, v ničemž žádné překážky nečinili a jim žádné příčiny nedávali. Což my vždy až posavad i lidé poddaní naši ničeho z toho sme se nedopustili a jim žádné nejmenší příčiny nedali. Ale od nich nebozí lidé poddaní naši veliké a nenabyté škody pocítovat musejí. Nebo jim po vesnicích, jak ve dne tak i nočně vpády na ně činíce, dobytky, klíšata, vobilí i jiné věci, načkoliv přijdou, berou. Lidi bijí a s nimi sobě nekřesťansky provozují, také i v rybnících našich loví a překážku velikou činí...“⁹⁶

Zatím jsme se nesetkali s tím, že by pasovští žoldáci nějakým způsobem výrazně zasáhli do každodennosti třeboňského panství. Na první pohled se může zdát, že šlo o důsledek opakovaného jednání Petra Voka z Rožmberka a pasovského biskupa Leopolda, a sice v tom smyslu, že se jeho armáda vyhne panství. Dosavadní absence zpráv z Třeboňska (kromě městských sídlišť) by to mohla evokovat. Ale ne vše, co se v prvních měsících na českém jihu odehrávalo, bylo písemně zachyceno. Pomezí Třeboňska a Hlubocka zřejmě ohrožovali odcházející žoldáci, jak může doložit list Jana Malovce z 22. dubna 1611 adresovaný Petru Vokovi. V něm Malovec žádá Rožmberka, aby povolil alespoň některým vesničanům z hlubockých vesnic odvést svůj dobytek do blízkých vesnic třeboňských. „Lidé poddaní moji ze vsí Hor Německých (= Rudolfov) a ze vsi Chotejčan (= Chotýčany) ušli sou se ke mě, dávajíce zprávu, kterak jim ti vojáci pasovští veliké a nenabyté škody činí, dobytky i jiné věci načkoliv přijdou, to vše z moci berou. I nevědouce nebozí poddaní moji sobě jaké rady dát, mě k VMti za toto připsání, abyste jim toho přál a jim aby něco dobytka, což činí, tak nedobrali (!), na grunty a do vesnic VMti sobě dát mohli, sou prosili. Což já vidouce nebohých lidí záhubu velikou, toho sem ubyti (= odbýt) nemohl, nýbrž VMti za ně se přimlouvajíce, služebně žádám.“⁹⁷ Mám za to, že i na hlubockých statcích existovalo povědomí, že je na Třeboňsku bezpečněji. Tak vnímám tento dokument. Ale vzápětí se bratři

95 Srv. Jan Bedřich Novák, *Rudolf II. a jeho pád*, Praha 1935, s. 313sq.

96 SOA Třeboň, Historica, č. 6203/2 (19. duben 1611).

97 SOA Třeboň, Historica, č. 6203/3 (22. duben 1611).